

YOGIEN OG KOMMISSÆREN¹⁾

I. DET STATISKE SPEKTRUM

DET morer mig at fantasere om et Instrument, der vilde gøre det muligt for os at bryde Mønstrene for de sociale Holdninger, ligesom Fysikeren bryder et Straalebundt. Gennem dette sociologiske Spektroskop vilde vi se det regnbuefarvede Spektrum af alle tænkelige Livsholdninger udbredt under Diffraktionsgitteret. Hele det fortvivlende Kaos vilde blive smukt, klart og forstaaeligt.

I den ene Ende af Spektret, naturligvis i den infrarøde, ser vi Kommissæren. Kommissæren tror paa Forandring udefra. Han tror, at alle Menneskehedens mange Plager, indbefattet Forstoppelse og Ødipuskompleks, kan og vil blive afskaffet ved Revolution; det vil sige ved en radikal Reorganisation af Produktionssystemet og Fordeelingen af Goderne; at dette Maal retfærdiggør alle Midler, inklusive Vold, List, Forrædderi og Gift; at logisk Tænkning er et aldrig svigtende Kompas, og Universet en Slags Kæmpe-Urværk, hvori et meget stort Antal Elektroner, der een Gang er sat i Bevægelse, i al Evighed vil bevæge sig ad deres forudbestemte Baner; og at hver den, der har en anden Tro, er Escapist. Denne Ende af Spektret vibrerer mindst og er, saa at sige, Straalebundtets groveste Bestanddel; men den fremkalder den største Varme.

I den anden Ende af Spektret, hvor Bølgerne bliver saa korte og saa overmaade hyppige, at Øjet ikke længere kan se dem, farveløse, uden Varme, og dog gennemtrængende alt, sidder Yogien sammenkrøbet, fortonende sig i det ultraviolette. Han har ikke noget imod, at man kalder Universet et Urværk, men han mener, at det

¹⁾ Offentliggjort i *Horizon*, Juni 1942.

med lige saa stor Rigtighed kunde kaldes en Spilledaase eller en Fiskedam. Han tror, at det er umuligt at forudsige Maalet, og at kun Midlerne betyder noget. Han tager Afstand fra Vold under enhver Form. Han mener, at den logiske Tænkning gradvis mister sin Værdi som Kompas, efterhaanden som Sindet nærmer sig Sandhedens eller det Absoluttes magnetiske Pol, som er det eneste, der betyder noget. Han tror, at intet kan forbedres gennem Indgreb udefra, og alt gennem den individuelle Bestræbelse indefra, og at hver den, der har en anden Tro, er Escapist. Han tror, at det Gælds-slaveri, de bedrageriske Pengeudlaanere holder Indiens Bønder i, ikke skal afskaffes gennem økonomisk Lovgivning, men ved aandelige Midler. Han tror, at ethvert Individ staar alene, men er knyttet til Altet ved en usynlig Navlestreng; at hans skabende Kraft, hans Godhed, Sanddruhed og Nytte alene næres af den Saft, der tilflyder ham gennem denne Streng, og at hans eneste Opgave i det jordiske Liv er at sky enhver Handling, Følelse eller Tanke, der kunde bringe Strengen til at bryde. For at undgaa dette maa han støtte sig til en sindrigt udarbejdet Teknik, den eneste Form for Teknik, han accepterer.

Mellem disse to Yderpunkter ligger de mere besindige menneskelige Holdningers spektrale Linier i ubrudt Følge. Jo nærmere vi kommer Centrum, des mere udvisket og uldent bliver Spektret. Og dog faar det forøgede Uld de nøgne Spektrallegemer til at se mere anstændige ud, og gør Samkvemmet med dem mere civiliseret. Man kan ikke diskutere med en nøgen Kommissær — han begynder straks at slaa paa sit Bryst, og dernæst kvæler han Ven som Fjende i sit dødbringende Favntag. Man kan heller ikke diskutere med det ultraviolette Skelet, fordi Ord intet betyder for ham. Man kan diskutere med Efterkrigsøkonomer, Fabianer, Kvækere, Liberalister og Filantropier. Men Argumentationen fører ingen Steder hen, for den endelige Afgørelse forbliver mellem Yogien og Kommissæren, mellem de fundamentale Opfattelser af Forandring indefra og Forandring udefra.

Det er nemt nok at sige, at det ene fornødne er en Syntese — Syntesen mellem Helgen og Revolutionær; men saa vidt er man

aldrig naaet. Det eneste, man har opnaaet, er en Samling brogede Kompromis'er — Spektrets uldne Midterstraaler: Kompromis, men ikke Syntese. Tilsyneladende blander de to Elementer sig ikke, og det er maaske en af Aarsagerne til, at vor Historie er blevet saa forkludret. Kommissærens Følelsesenergi rettes mod Forbindelsen mellem Individ og Samfund, Yogiens mod Forbindelsen mellem Individ og Univers. Nu er det atter nemt at sige, at det eneste, man behøver, er en Smule fælles Bestræbelse. Men man kan lige saa godt bede en Homoseksuel gøre sig lidt Anstrengelser over for det modsatte Køn, og vice versa.

Kommissærens Dilemma.

Alle Forsøg paa at forandre Menneskets Natur gennem Kommissær-Metoder er hidtil slaaet fejl lige fra Spartacus' Solstat over Inkquisition og Reformation til Sovjetrusland. Denne Fiasko synes at stamme fra to forstyrrende Fænomener, som Kant kunde have kaldt anvendt Tænkningens Antinomier. Det første er Serpentinets Antinomi, det andet Skraaplanets. Utopias Tinde hæver sig steilt; den snoede Vej, der fører op til den, har mange skarpe Sving. Mens man drager op ad Vejen, ser man aldrig Tinden, Retningen er Tangentens, der ingen Steder fører hen. Hvis en stor Folkemængde trænges op ad Bjergvejen, vil den i Overensstemmelse med Inertiens skæbnesvangre Lov drive sin Fører bort fra Vejen og derefter følge ham, mens hele Bevægelsen følger Tangenten ud i det store intet. Saadan gik det de fleste revolutionære Bevægelser, hvor Masse-Impulsen er stærk, og Massens Inerti udvikles til en voldsom centrifugal Kraft. I de mere forsigtige Reform-Bevægelser derimod svinder Drivkraften snart bort, og den opadstigende Spiral bliver først en trættende Rundgang omkring Tinden uden nogen-sinde at naa helt op, indtil den tilsidst udarter til en nedadstigende Spiral; f. Eks. Fagforeningsbevægelsen.

Den anden Aarsag til Fiasko er Skraaplanets Antinomi, eller Maalet og Midlernes: hvadenten Midlerne er underordnet Maalet, eller omvendt. Teoretisk kan man opbygge fuidendte liberale eller

religiøse »Halvvejshuse«; men hvis man følger sit Ansvar og tvinges til at tage en praktisk Beslutning, maa man vælge en af Vejene. Og har man een Gang valgt, er man paa Skraaplanet. Hvis man har valgt at indordne Midlerne under Maalet, glider man ad Skraaplanet dybere og dybere paa den sunde Fornufts bevægelige Tæppe; f. Eks.: Retten til Selvforsvar — det bedste Forsvar er Angreb — en Forøgelse af Ubarmhertigheden forkorter Kampen etc. Et andet velkendt Skraaplansmønster begynder med »Kniven, der læger«, og ender med Moskva-Udrensningerne. Allerede Pascal var klar over dette Skraaplans skæbnesvangre Mekanisme:

Mennesket er hverken Engel eller Dyr, og dets Ulykke er, at den, der handler som Engel, handler som Dyr.

Yogiens Dilemma.

Forsøgene paa at fremkalde Forandring indefra i Masseformat har været lige saa mislykkede. Naar som helst man har forsøgt at gøre Folk til Helgener ved ydre Midler, kom Organisatorerne ud for de samme Dilemmaer. Inkquisitionen styrtede ud ad Tangenten, Kirken i den liberale Epoke kredser rundt og rundt om Tinden uden at kunne naa op. At lade Maalet være underordnet Midlerne fører til en lige saa skæbnesvanger Afgrund som det modsatte. Gandhis Skraaplan begyndte med Ikke-Vold og fik ham til gradvis at skride ned til sit nuværende Stade af Underkastelse for den japanske Erobring: Japanerne dræber maaske et Par Millioner Indere, men en skønne Dag bliver de trætte af det, og Indiens moralske Integritet vil da være bevaret. Det er indlysende, at Udsigterne for den store Masse ikke er lysere under denne omvendte Machiavellisme end under Kommissærens Førerskab. Det ene Skraaplan fører til Inkquisition og Udrensning; det andet til passiv Underkastelse for Bajonetter og Voldtægt, til Landsbyer uden Kloakanlæg, til septiske Barselsenge og Trachom. Saa er Yogien og Kommissæren lige vidt.

II. SPEKTRET I BEVÆGELSE

Men det er de ikke. Ude af Stand til at danne en Syntese og utilfredse med de sammenflikkede Kompromis'er i Spektrets Midterstraaer, tiltrækker og frastøder de hinanden med rytmiske Intervaller. Denne besynderlige Menuet er et af Historiens interessanteste Forhold, som Marxismen, der ellers er den mest tilforladelige Fører, er ude af Stand til at forklare.

I visse historiske Klimaer begynder Massevandring fra den ene Ende af Spektret til den anden, almene Bevægelser fra infrarødt til ultraviolet eller omvendt, ligesom stærke Passatvinde glider over Havene. Det 19. Aarhundrede bragte en saadan almen Bevægelse henimod Kommissæren eller det infrarøde. Det nuværende Klima begunstiger den modsatte Retning. Fra først i 30'erne drager vi alle, mere eller mindre bevidst, mere eller mindre godvilligt, mod det ultraviolette.

Jo mindre bevidst vi driver med Vinden, des mere villigt lader vi det ske; jo mere bevidst, des mindre villigt. Jeg personlig tilhører den sidste Type; jeg vilde ønske, at man stadig kunde skrive en ærlig infrarød Roman uden en ultraviolet Slutning. Men man kan ikke; lige saa lidt som en hæderlig Videnskabsmand i Dag kan udgive en Bog om Fysik uden en metafysisk Efterskrift, eller en hæderlig Socialist kan skrive en Oversigt over Venstrepartiernes Nederlag uden at tage den irrationelle Faktor i Massepsykologien med i Beregningen. Den, der blindt klynger sig til Fortiden, bliver efterladt; men den, der alt for villigt svigter sig selv, føres bort som et vissent Blad; det eneste, man kan gøre, er at drage af Sted endnu mere bevidst og endnu mindre villigt.

Men endnu en Gang, er en saadan bevidst Tilpasning mulig? Er de, der overlever de store spektrale Bevægelser, de bedst egnede eller blot de glatteste? Ved at tænke paa nogle Forfatterkolleger, der foretog Rejsen fra det røde Tiaar til Yogiens med en saadan abelignende Smidighed, fristes jeg til at sige: »Lad de døde begrave deres døde.« De svarer: »Men vi mener det« — og der er

ingen Tvivl om, at de i det mindste tror, de mener det. Men hvilken Forfatter har nogensinde skrevet en Linie uden i det mindste at mene, at han mente det? Derfor nærer man i første Omgang Afsky for dem, saa finder man ud af, at man afskyede dem af forkerte Aarsager; og derefter følger man stadig Afsky, fordi de saa hurtigt kunde finde de rigtige Motiver til deres Udvandring fra infrarødt til ultraviolet. Hvad de Ting angaar, er Tunghed prisværdig, og Smidighed foragtelig. De forsøgte aldrig for Alvor at sejle mod Vinden; de svigtede sig selv for dens første Brise, der blidt brød dem fra deres Stilke, hvirvlede dem rundt og blidt lod dem dale ned over den anden Ende; det er maaske derfor, at man, naar man hører dem hviske, saa ofte kommer til at tænke paa visne Blades Raslen.

For den politiske Kommissær har den spektrale Bevægelse mere tragiske Resultater end for Kunstens Kommissær. Jeg mener ikke, at han nødvendigvis følger den stærkere; det er maaske snarere omvendt. I trange Tider, naar Værdier smuldrer, og Evnen til at bestaa har et ganske ringe, men dog mærkbart Anstrøg af Glathed og Forrædderi, fristes Kunstnere ofte til Selvmord, hvorimod den Revolutionære sjældent fristes af Selvmordet; men sker det endelig, er det, fordi han ikke har noget andet Valg. Paa en Maade kan aandeligt Liv defineres som en Øvelse i at acceptere Døden; Kommissæren er den Mennesketype, der er længst tilbage i denne Øvelse, og dog ved Tilfældighedernes Tvang staar nærmest ved dens Maal.

Derfor gør Kunstneren mindst Modstand mod at blive ført bort; den Revolutionære størst. Kommissæren kan virkelig defineres som den Mennesketype, der fuldstændig har frigjort sig for Forbindelsen med det underbevidste. Det er saa meget mere bemærkelsesværdigt som den stadige Fare, han lever i — jeg tror, Lenin brugte Udtrykket: »Vi er døde Mænd paa Orlov« — er en stadig Fristelse til at søge Forbindelse med de forbudte Zonier. Han er kort sagt dømt til at leve i en permanent Tilstand af undertrykt Pubertet. Mens Ungdommens store Krise, Konfrontationen med det tra-

giske og Tilværelsens uløselige Gaader, kun sker een Gang i et normalt Levnedsløb — en begrænset Proces som at faa Tænder — tilbringer den revolutionære hele sit Liv i dette tropiske Klima, og de tragiske Problemer er hans daglige Kost. Naar den almindelige Borger først har overstaaet sit transcendent Tandbrud, udvikler han en smidig *modus vivendi* mod det absolutte; det højeste, Kommissæren kan haabe paa at finde, er en smidig *modus moriendi*.

Til Trods for, at han lever i den evige Ynglingealders Klima, er hans Holdning saa u-ungdommelig, u-ekstatisk og u-romantisk som tænkes kan. Man har Følelsen af, at hans Underbevidsthed er blevet behandlet ikke i Psykoanalytikerens Sofa, men paa Kirurgens Bord med Amputationskniven. Et af hans stadig tilbagevendende Problemer er det, ikke at røbe sig selv ved at tale i Søvn eller ved andre underbevidste Automatismer; og hvis han er en god Kommissær, lykkes det for ham. Han er et Vidunder af uneurotiske Fortrængninger: en af Menneskeslægtens mest beundringsværdige Præstationer.

Hvis nu Livet bliver umuligt uden Medlidenhed, er det maaske lige saa umuligt uden et Gran af Selvmedlidenhed. Kommissæren er ikke immun over for Lidelser, men det, han følger, er mere Ekkoet af Smerten end selve Smerten, lige som Pinen i et amputeret Lem. Han aftvinger Beundring, men ogsaa Medlidenhed, den ømme Medlidenhed, som den svage undertiden følger for den stærke. Stillet over for Kæmpeskikkelser som Blanqui, Luxemburg, Vera Figner, kan vi kun tie stille og indse, hvilke ynkelige, unyttige Dvæрге, vi er; og dog bliver Medlidenheden tilbage,

At dette Instinkt er berettiget, viser sig tydeligt, naar Kommissæren bliver stillet over for sit Livs Krise. Det er en tragisk og kompliceret, ofte misforstaaet, Proces. Formerne, den kan tage, er individuelle, men Grundlaget altid det samme: det er det amputerede Organs Hævn. I en Novelle af Gérard de Nerval, som jeg kun erindrer svagt, bliver en Tyv dømt til at faa den ene Haand hugget af; den afhuggede Haand forfølger saa Dommeren og kvæler ham til sidst. I Kommissærens Tilfælde er Dommer og Offer en og samme Person, og det afhuggede Organ er ikke en Haand; det

er, hvis vi undersøger det nøjere, Yogiens Navlestreng, hans Forbindelse med det absolutte, med den »oceaniske Følelse« for at bruge Freuds nøgterne Vending. Kommissæren levede ud fra den Overbevisning, at den var et Luksus-Organ, men naar Krisen opstaa; indser han, at det ikke er rigtigt. Forbindelsen Menneske-Samfund viser sig pludselig ikke at være tilstrækkelig til at fremkalde psykisk Metabolisme; Forbindelsen Menneske-Univers maa genoprettes.

Paa dette Tidspunkt kan der ske eet af to. Enten genoprettes den afbrudte Forbindelse, og som en Bodshandling afbrydes Forbindelsen Menneske-Samfund. Det er det klassiske Eksempel paa den Revolutionære, der bliver Mystiker, Springet fuldt ud fra Kommissær til Yogi. Eller ogsaa bliver Forbindelsen *ikke* genoprettet — saa vikler den døde Streng sig op og kvæler sin Ejermænd. Det er det lige saa klassiske Eksempel paa de Eks-Revolutionære, hvis Sjæle led Kvælningsdøden. De kan se saa modbydelige ud som Sinovjev ved Moskvaprocesserne, eller sataniske og kyniske som Laval og Doriot; eller saa impotent og udtørret som Venstres Parti-Bureaukrati. Siden Rosa Luxemburg har der ikke eksisteret nogen Mand eller Kvinde i Besiddelse af baade den oceaniske Følelse og Initiativ.

Uheldigvis har vi endnu ingen videnskabelig Terminologi til Beskrivelsen af disse Udviklinger, der er af vital Betydning for Forstaaelsen af den subjektive Faktor i Historien. Derfor jo mere nøgternt man søger at beskrive dem, des uklarere Billeder maa man, *faute de mieux*, benytte. De tre nuværende psykologiske Hovedskolers enorme Litteratur rummer ikke en eneste Beskrivelse af et Tilfælde af denne Omvendelse, den Revolutionæres Forvandling til Kyniker eller Mystiker, hvorimod Historien, i Fortid og Nutid, har Eksempler til Overflod. Jung kommer Spørgsmaalet nærmest: hans Fortolkning af det underbevidste viser størst Lighed med »Navlestrengen«, men han foretrækker at studere dens Virkninger paa den mindst egnede Mennesketype, de velhavende, midaldrende Babbitt'er. Og det af gode Grunde: skulde han vælge sine Patienter blandt dem, der fylder de tyske og russiske Koncentrationslejre, vilde hans Terapi ikke alene vise sig utilstrækkelig, men han maatte indføre saa mange nye og afgørende Faktorer i sit System, at baade

hans Terminologi og hans *Weltanschauung* vilde gaa sig en Tur. Kommissærens spektrale Bevægelse er *terra nova* for Psykologerne.

Vender vi os til Spektrets mere plumrede Midterstråler, finder vi deres Reaktionen over for den mystiske Strøm af en afslørende Natur. I de blegrøde Egne manifesterer Reaktionen sig til at begynde med ved en intensiv Bevidsthed om Venstres mange Nederlag, ved Afsky for de gamle Partier, Afsky for deres forslidte Førere, for Planer og Løfter, Ideer og Idealiser, og mest af alt for ens egne taabelige og skuffede Forhaabninger. De blegrøde Tømmermænd er det følelsesbetonede Udgangspunkt. Derefter følger Forestillingen om, at »der maa have været noget fundamentalt forkert i vor Tilnærmelse til Masserne«. Dernæst den Opdagelse, at netop paa det Punkt, hvor de selv led Nederlag — i Aktiviseringen af Masserne — havde Fascismen et forbandet Held med sig. Nu er den Følelse, Heldet vækker i den uheldige, Misundelse. Hvis vi ser nøje paa Tingene, finder vi virkelig, at den blegrøde Holdning til Fascismen snarere er Misundelse end Had.

Der er en, der afgjort profiterer af den spektrale Bevægelse: Videnskabsmanden. Paa en Maade var det ham, der satte Bevægelsen i Gang; saa førte dens Drivkraft ham videre, end han sandsynligvis brød sig om. Man maa huske, at det irrationelle eller ultraviolette Element, der i saa udpræget Grad frister moderne Fysik, Biologi og Psykologi, ikke var en filosofisk Mode, der blev smuglet ind i Laboratorierne, men voksede ud af Laboratorierne selv og skabte det nye filosofiske Klima. Det mest slaaende Eksempel er Udviklingen inden for Fysikken, der var en kolossalt heldig Kommissær-Videnskab til op omkring Aarhundredskiftet, og siden da mere og mere er blevet en Yogi-Videnskab. Materie, Substans, Tid, Rum, Kausalitet, Nøjagtighed i Maaling og Troen paa det maalt forudbestemte Reaktion er løbet som Sand gennem Fysikerens Fingre, indtil der ikke blev andet tilbage end en lille Gruppe formelle Paastande af denne Art: »Hvis en lille Terning er saadan indrettet, at vi ikke har nogen Grund til at antage, at den fortrins-

vis vil falde paa Et-Siden, saa har vi Grund til at forvente, at den i en Række Kast ikke fortrinsvis falder paa Et-Siden.»

Dette er unægtelig en nøjagtig Paastand, men en temmelig beskeden i Betragtning af vor Hunger efter at faa Universets Mysterier forklaret. Den moderne Fysiker benægter naturligvis, at hans Opgave skulde være at »forklare« noget, og han finder en masochistisk Glæde i at opstille Formler, som med Nøjagtighed fastslaaer Unøjagtighedsgraden i hans Paastande, det vil sige Fysikkens svigtende Evne til ikke alene at forklare, men ogsaa at beskrive, hvad der nøjagtigt sker i den fysiske Verden. For Aar tilbage troede Laplace, at hvis en overlegen Intelligens talte alle Atomerne og deres Hastighed i et givet Øjeblik, kunde han forudsige alle fremtidige Begivenheder lige til Verdens Ende, inclusive Mærket paa Churchills Cigarer. Fysikere og Filosofer i den sidste Kommissær-Periode prøvede paa at snige sig udenom den fysiske Determinismes fatalistiske Fælde, men der var ingen Vej udenom. I det 19. Aarhundredes Fysik gik Verden sin Gang som et Urværk uden nogen Frihed, undtagen det vilkaarlige Udgangspunkt og det første Valg af et bestemt Sæt »Naturlove«, der styrede Mekanismen. I det 20. Aarhundredes Fysik er denne første Vilkaarlighed eller Frihed ligeligt fordelt i smaa Kvantiteter over alle mulige Tværnsnit i Tid og Rum; den første Skabelse er blevet en *creatio continua*. »Frihed« eller »Vilkaarlighed« er naturligvis kun Termini, der angiver Tilstedeværelsen af Faktorer, som ikke kan beskrives eller forklares efter Fysikerens Terminologi. Det 19. Aarhundredes Fysik beskriver en klart defineret Verden af dunkel Oprindelse. Nutidens Fysik beskriver en lige saa dunkel Verden, der ligner en groft-kornet Film (Granulationen angives ved Kvantemekanikkens »h« og defineres med Heisenbergs Usikkerhedsrelation). Om vi betegner denne Verden som »panteistisk«, »fri«, »determineret«, »statistisk«, »aandelig« eller »af fri Vilje« er mere eller mindre en Smagssag. Det, der virkelig betyder noget, er, at Fysikerens Maaleinstrumenter antyder Tilstedeværelsen af fysisk umaalelige Faktorer. Og det er Grunden til, at Fysikeren maaske mere bevidst end nogen anden drager mod det ultraviolette.

III. PENDULET

Kommissæren, Kunstneren, den gode Viljes famlende Menneske, Videnskabsmanden synes ikke alene at reagere forskelligt over for den store spektrale Bevægelse, men deres Motiver til at deltage i den synes ogsaa at være af forskellig Natur. Er der en fælles Aarsag til dette Pilgrimstog? Til en vis Grad har Revolutionen inden for Fysikken indvirket paa Kunstneren, Revolutionen inden for Psykologien har haft Indflydelse paa det politiske Udsyn, og lignende Tværpaavirkninger kan nemt iagttages. De danner et Mønster af diagonale Kraftlinier, men dette Mønster er et Netværk, ikke en Aarsagskæde. Der er ingen Aarsagsforbindelser mellem Kvantemekanikken og Bucharins Selvanklager, men indirekte er de alle hængt sammen ved Diagonaler. Vi kan ikke spørge efter en fælles Aarsag, vi kan kun spørge efter en Fællesnævner for de forskellige Grunde.

I Weimarrepublikkens kritiske Aar, da en kommunistisk eller fascistisk Revolution syntes lige sandsynlig, og den eneste Umulighed en Fortsættelse af det udslidte Regime, smedede en vis Ernst Jünger Frasen »Massernes anti-kapitalistiske Nostalgi«. Denne vage, men intensive Længsel næredes virkelig af Folkegrupper, der ellers rummede højst forskellige Tendenser. Maaske kan den Fællesnævner, vi søger efter, bedst beskrives som en »anti-materialistisk Nostalgi«. Den er overfølsom over for Rationalismen, den tomme Optimisme, den ubarmhjertige Logik, den arrogante Selvsikkerhed, det 19. Aarhundredes Prometheus-Holdning; den tiltrækkes af Mysticisme, Romantik, de irrationelle etiske Værdier, af middelalderligt Tusmørke. Kort sagt bevæger den sig henimod netop de Ting, som den næstsidste store spektrale Bevægelse mod det infrarøde fjernede sig fra. Øjensynligt har disse Bevægelser en Pendulrytme.

Dette Penduls Udsving fra rationalistiske til romantiske Perioder og tilbage igen strider ikke mod Opfattelsen af en grundlæggende dialektisk Bevægelse i Historien. Den er som Tidevandsbølgerne paa en Flod, der dog flyder ud i Havet. En af de skæbnesvangre Lakuner i den marxistiske Fortolkning af Historien er, at den kun

omhandlede Flodens Løb, ikke Bølgerne. Det massepsykologiske Aspekt ved Nazismen kan ikke beskrives i marxistiske Termer, i Termer om Flodens Løb; vi behøver Tidevandsbølgerne til at forklare det. Paa den anden Side er vort Pendul alene ingen Vejleder i Historien. Vi maa kende Floden, før vi taler om Bølgerne.

Det er maaske for dristigt at antage, at disse Pendulændringer i det massepsykologiske Spektrum er en Proces, analog med den rytmiske Forandring mellem vaagen Tilstand og Søvn hos Individet. Massepsykologiens irrationelle eller romantiske Perioder er Perioder med Søvn og Drømme. Drømmen behøver ikke nødvendigvis at være fredfyldt; langt oftere er det Mareridt, men uden disse periodiske Dykninger i det underbevidste kunde Livssaftene ikke fremskaffes til den næste lysvaagne Prometeus- eller Kommisær-Periode. Maaske følges hver gotisk Periode af en Renaissance-tid, og de er kun Rækken af Yoga-Nætter og Kommissær-Dage i Menneskeslægtens Livsløb. Og maaske derfor er denne vor nuværende Civilisation ikke døende, men kun søvnig.

II.

DEN FRANSKE SNUE¹⁾

DE MENNESKER, der forvalter Litteraturen her i Landet — Forleggere, Kritikere, Essayister: hele Parnassets Bestyrelse — er i den senere Tid blevet angrebet af et nyt Udbrud af den tilbagevendende Epidemi: den franske Snue. Dens Symptomer er, at Patienten, der ellers er et ligevægtigt, forsigtigt, skeptisk Menneske, lokkes til en betingelsesløs Overgivelse af sine kritiske Evner, naar han faar Øje paa en Linie fransk Poesi eller Prosa. Nøjagtigt som ved Høfeber, hvor eet Pust er tilstrækkeligt til at fremkalde Angrebet, er et enkelt Ord som »bouillabaisse« »crève-cœur«, »patrie« eller »midinette« nok til at fremkalde de voldsomste Krampeanfald: hans Øjne løber i Vand, hans Hjerte overfalles af bittere Trækninger, hans indre Sekretion fylder Blodet med ungdommelig Henrykkelse. Hvis en engelsk Digter vover at benytte sig af Ord som »mit Fædreland«, »min Sjæl«, »mit Hjerte« etc., kan han godt pakke sammen. Hvis en Franskmand uddeler musikalske Smagløsheder om *la Patrie*, *la France*, *mon cœur* og *mon âme*, begynder Patienten at skælve af Beundring.

Der er i Løbet af det sidste Aar kommet tre Værker fra Frankrig, der alle tre er blevet fejret som litterære Aabenbaringer: Gide's *Intervius imaginaires*, Aragon's Digtsamling *Le Crève-Cœur* og Vercors' *Le Silence de la Mer*. Jeg har læst Gide-Interviewene omhyggeligt, ja begærligt: med samme Begærlighed, som man vilde høre til Nyheder fra Planeten Mars. Det var en forstemmende Læsning. Gide's Værker har altid haft et Stænk af esoterisk Arro-

¹⁾ Offentliggjort i *Tribune*, November 1943.

IV. YOGIEN OG KOMMISSÆREN. II

»Videnskab er en umaadelig og
betagende Tautologi.«

C. C. Prat, *The Logic of
Modern Psychology.*

I.

KLOKKEN er nu seks Eftermiddag; jeg har lige taget mig en Drink og føler mig stærkt fristet til at tage et Par til og bagefter gaa ud at spise i Stedet for at skrive dette Essay. Jeg har kæmpet med mig selv om det i det sidste Kvarterstid, og tilsidst har jeg laaset Gin og Vermouth inde i Skabet og anbragt mig ved Skrivebordet, meget tilfreds med mig selv. Fra et videnskabeligt Synspunkt er denne Tilfredsstillelse helt igennem falsk, da Resultatet allerede var givet, før jeg begyndte min Kamp med mig selv; det var ogsaa afgjort, at jeg vilde føle denne falske Tilfredsstillelse og skrive det, jeg skriver. Naturligvis tror jeg ikke inderst inde, at det er saadan, og jeg gjorde det bestemt ikke for et Kvarter siden. Hvis jeg havde troet det, vilde den Proces, jeg kalder »indre Kamp«, ikke have fundet Sted, og Skæbnen vilde have givet mig en fulgyldig Undskyldning for at blive ved med at drikke. Min Mistro til Determinismen maa altsaa rummes i de Faktorer, der bestemmer min Opførsel; en af Betingelserne for at fuldføre sit forudbestemte Mønster er, at man ikke maa tro, det er forudbestemt. Skæbnen kan kun faa det efter sit eget Hoved ved at tvinge mig til at nære Mistro til den. Selve Begrebet Determinisme antyder saaledes en Spaltning mellem Tanke og Handling; det fordømmer Mennesket

til at leve i en Verden, hvor Reglerne for dets Opførsel bygges paa *Som-om'er* og Logikkens Love paa *Fordi'er*.

Dette Paradoks gælder ikke alene for den videnskabelige Determinisme. Muselmanen, der lever i en Verden med religiøs Determinisme, viser samme aandelige Spaltning. Skønt han, med Koranens Ord, tror, at »ethvert Menneskes Skæbne hænger om dets Hals«, forbander han alligevel sin Fjende, og sig selv, naar han dummer sig, som om alle var Herre over sin Skæbne. Han optræder paa sit Plan nøjagtig som gamle Karl Marx, der lærte, at Menneskets aandelige Habitus er et Produkt af Milieuet, og lod det regne med Haansord over hver den, der i Lydighed mod sit Milieu maatte have en anden Mening end ham.

Skæbne overfor Frihed (eller Forklaring overfor den frie Vilje) er en evig Dualisme i Menneskets aandelige Struktur. Begge Begreber stammer fra fundamentale Instinkter, selv om de er blevet udtrykt forskelligt til forskellig Tid. Forestillingen om Skæbnen modsvarer Trangen til at finde et eller andet organiserende Princip, en universel Orden bag den naturlige Verdens truende Kaos. Dens Instinkt-Rod er sandsynligvis Usikkerhedsfølelsen, en kosmisk Angst, der higer efter at blive beroliget ved en Forklaring, det vil sige, at det fremmede og truende reduceres til noget fortroligt. I primitive Religioner opnaar man dette ved at forklare Naturkræfterne ved Animisme og Personifikation. Hvor koleriske og lunefulde disse Guddomme end er, ledes de af velkendte Tilskyndelser, og alt, hvad der times os, kan saaledes forklares paa tilfredsstillende Maade.

Omkring Aar 1600 ændrede Skæbnen Karakter. Der opstod en ny Forklaringsmetode med Maalingerne af Tingenes kvantitative Aspekter og Formuleringen af Lovene for deres Vekselvirkning. Mange Fænomener, der havde forekommet artsforskellige, viste sig nu at kunne forklares i Gradsforskelle — Farver, Lyde, Varme og Kulde, højere og lavere, Dyr og Menneske. Denne Metodes gode Resultater betød, at Universets organiserende Princip nu kunde forklares mere tilfredsstillende udtrykt ved disse Kvantiteter og Relationer. Guddommen, hvis menneskelige Lidenskaber gradvis

var aftaget med den tiltagende Visdom, blev nu fuldstændig afpersonificeret. Forestillingen om en tvungen Orden »bundet om hvert Menneskes Hals«, rørte man slet ikke ved, men den organiserende Magt havde skiftet Plads. Guderne havde været Overmennesker, Extrapolationer paa en stigende Skala; Atomer og Elektroner var undermenneskelige, Extrapolationer paa en faldende Skala. Skæbnen, der havde virket ovenfra, virkede nu nedefra.

Den frie Vilje, Skæbnens Modstander, kan man definere som det psykologiske Aspekt ved eller Projektionen af Impulsernes og Hæmningernes Vekselstil. Hvis dette Vekselstil finder Sted paa det bevidste Plan, opleves det som en ikke-paatvungen, ikke-uundgaaelig Valgproces. Den subjektive Frihedsfølelse er stærkere, jo nærmere Processen er ved Opmærksomhedens Brændpunkt. Handlinger, der er en Følge af Processer i de halvbevidste Udkanter, opleves som »distrakte«, halvautomatiske, og de, der stammer fra Processer uden for Bevidstheden, som helautomatiske.

Den Oplevelse af Frihed, der er en Følge af Processer i Opmærksomhedens Brændpunkt, er sandsynligvis synonym med Bevidstheden selv. Dens vigtigste Ejendommeligheder er, at Processen opleves som noget, der virker indefra og udefter, i Stedet for udefra og indefter; den synes bestemt af Personens Kerne og ikke af de ydre Omgivelser. Paa det psykologiske Plan er Frihedsoplevelsen i lige saa høj Grad et givet Faktum eller en »Virkelighed«, som Sansefornemmelser eller Smertefølelser er det. Hvis man afskaffer Oplevelsen af den frie Vilje, vil det føre til et Sammenbrud af Individets hele aandelige Struktur, som man kender fra visse Former for Sindssyge (Dépersonnalisation). Begrebet den frie Valg er underforstået i alle moralske Værdi- og etiske Imperativsystemer.

Baade Troen paa Determinismen og Troen paa Friheden er altsaa rodfæstet i oprindelige Instinkter: den første i Trangen til Beskyttelse gennem en universel Orden, der »forklarer« og saaledes tæmmer de truende Naturkræfter; den anden i enhver Tilskyndelse til Handling — som, naar den holdes i Ligevægt af Hæmninger og er Genstand for Opmærksomheden, giver Anledning til Oplevelsen af den frie Valg. Vi har imidlertid set, at de to Overbevisninger staar i

et gensidigt Forhold. Hvert Fremskridt i Forklaring trækker de kendte, objektive Forholds Net tættere og snævrere sammen om det subjektive Valgs Omraade. Tanken drives altsaa til at fornægte sin egen Oplevelse af Frihed.

Det er vigtigt at lægge Mærke til, at denne Konflikt oprindelig *ikke* (som den synes at være i Dag) er en Konflikt mellem objektiv Tænkning og subjektiv Følelse. Animismens og Deismens »Forklaringer« er nøjagtig lige saa paatagne, irrationelle og prælogiske som Oplevelsen af den frie Vilje. Konflikten mellem Frihed og Determinisme er en Konflikt mellem to instinktive Overbevisninger, der virker afvekslende og med samme Intensitet.

2.

Det primitive Menneskes Liv bestaar af en Række Ritualer for at paavirke de Aander, der raader over hans Skæbne. Han tror, at det staar ham frit for at vælge, om han vil udføre disse Ritualer eller ej, om han vil udføre dem godt eller daarligt, hvilket vil sige, at han paa visse Tidspunkter *ikke* er underkastet sin Skæbne; desuden er han ved særlige Lejligheder i Stand til at tvinge Aanderne efter sin Vilje, og saaledes vende fuldstændig op og ned paa Situationen. Den primitive er sig ikke dette Paradoks bevidst, fordi hans Guddomme stadig er meget menneskelige og ufuldkomne. De vilde paa deres Side behøve Over-Guddomme til at holde Styr paa deres Opførsel, og saa fremdeles, gennem fjernere Rækker, til et fuldstændig afpersonificeret, allestedsnærværende og alvidende, guddommeligt Overhoved.

Men den primitive er tilfreds med en temmelig grov Determinisme af den første Slags. Jo mere det menneskelige Sjæleliv udvikles, des større bliver Trangen til mere fuldstændige Forklaringer, det determinerende Netværk bliver tættere, og den Guddom, der styrer det, mere fuldkommen. Paa dette Stadium bliver Skæbnen og den frie Viljes Paradoks bevidst; Modsigelsen mellem guddommelig Almagt og menneskelig Stræben fandt Udtryk med uovertruffen dramatisk Kraft i Mytologien. Eva æder Kundskabens Frugt paa godt og ondt mod Herrens Vilje; Prometheus stjæler Ilden fra Guderne;

Jakob kæmper med Englen; Babelstaarnet bygges og ødelægges. De to Instinkter er i dramatisk Kamp, og det ældste Instinkt besejrer altid det yngste — for Oplevelsen af Frihed var kun til Stede, som vi saa, paa et højt Plan, hvor Ligevægten mellem Impuls og Hæmning er bevidst oplevet. Derfor ender hvert Prometheus-Forsøg med Nederlag, Straf eller Ydmygelse; Augias-Stalden bliver aldrig gjort ren, Danaidernes Kar aldrig fyldt, Sisyphos' Anstrengelser er i al Evighed forgæves: Længslen efter Beskyttelse er stærkere end Selvtilliden til at træffe det rette Valg. Paa en Planet med et venligere Klima, befolket med en biologisk mindre saarbar Race, vilde Mytologien maaske have fulgt en anden Retning: hver Kamp vilde ende med en Prometheus-Sejr over Guderne, og Racen vilde vokse op fri, selv sikker, uden Præster, Førere og Konger — et tillukkende Emne for Drømmen paa en Regnvejrsdag.

Konflikten naar sin Kulmination i den Myteform, der er blevet uddødelig gennem Kong Ødipus. Ødipus er tilsyneladende i Besiddelse af sin frie Vilje og fuldfører alligevel sin Skæbnens Mønster. Skæbnemagterne ved, at han af egen fri Vilje aldrig vilde dræbe sin Fader og gifte sig med sin Moder, derfor narrer de ham til det under falske Forudsætninger. Hans »Frihed« indgaar i deres Beregninger, og er derfor ikke meget værd. Men betegnende er det, at Skæbnen er tvunget til at tilstaa Mennesket i det mindste Illusionen af Frihed.

Kristendommen bragte Løsningen et vigtigt Skridt fremefter. Menneskets Frihed er ikke længere en Illusion, men en Virkelighed paa det menneskelige Plan; mens Guddommen er almægtig, alvidende og fuldstændig bestemmer Verden paa et overmenneskeligt Plan; Dilemmaet er blevet skærpet og paa samme Tid løst ved at projicere Spaltningen i Sjælelivet over paa Naturen. Universet selv er blevet delt op i den menneskelige Viljes Plan og den guddommelige Viljes = Skæbnens Plan. Planerne er ordnet hierarkisk, d. v. s. den guddommelige Logiks Love er ufattelige for Menneskesindet, hvormod det er som en aaben Bog for Guddommen. Gud er »ikke det, jeg tror, Du er, men det, Du selv ved, du er«. Det primitive Menneskes Verden var homogen i den Forstand, at de overmenneske-

lige Haandhævere af Skæbnen tænkte og opførte sig paa omtrent samme Maade som Menneskene. Den kristne Verden er usammenhængende i den Forstand, at særlige Love styrer paa særlige Planer — det guddommelige, det menneskelige, det dyriske Plan. Den logiske Modsigelse mellem Frihed og Determinisme er blevet løst ved at knytte forskellige Typer af Logik til forskellige Planer i Hierarkiet.

Det kan være nyttigt at indprente sig følgende Ejendommeligheder ved det kristne Plan-Hierarki.

Gud er Forklaringen paa al Ting, men denne Forklaring kan ikke udtrykkes paa det lavere (menneskelige) Plan;

Lovene for et højere Plan kan ikke føres tilbage til eller forudsiges fra et lavere Plan;

Fænomenerne paa det lavere Plan og deres Love indgaar i den højere Orden, men

hvis Fænomenerne i den højere Orden aabenbares paa det lavere Plan, forekommer de uforklarlige og mirakuløse.

3.

Slutskridtet henimod Skæbnens Fuldendelse og Afpersonificering blev taget, da Gud; i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, blev Matematiker. Forkæmperne for den nye Forklaringsmetode ved Maalinger og kvantitative Love troede bogstavelig talt, at Gud havde skabt Verden efter algebraiske Forskrifter, og at Planet-Lovene var Udtryk for hans Ønske om at opretholde Sfærernes Harmoni. Men nu, da Skæbnen havde bøjet sig for den universelle Ordens objektive Princip, behøvede man ikke længere en subjektiv Haandhæver, og Gud opløstes i Naturlov. En fuldkommen Lov giver ikke Dommeren noget Spillerum.

Paa den Maade blev Verden, paa en højere Kurve af Evolutions-spiralen, atter homogen. De samme Love styrede Atomer, Stjerner, organisk Stof, Hjernen og dens højeste Manifestationer. Den eneste Forskel var, som vi saa, at Determinismen ovenfra blev til Determinisme nedenfra. Det primitive Menneske havde formet antropomorfe Billeder af Guderne; de primitive Fysikere lavede tre-dimen-

sionerede Modeller af Atomkernen. Efterhaanden som Observationerne og Forklaringerne gjorde Fremskridt, styrtede Modellerne sammen, som Afguderne havde gjort det. Guderne blev afpersonificerede, og Modellerne blev afmaterialiserede. Baade Projektionen opad af det menneskelige Temperament og Projektionen nedad af den menneskelige Rum-Tid Oplevelse, var utilstrækkelig til fuldstændige Forklaringer. Og Budet: »Du maa ikke gøre dig noget ud-skaaret Billede.« gælder baade om Gud og mange-dimensionerede Rum, Elektroner, Bølgebundter og Kvanter.

Den videnskabelige Determinisme styrede altsaa mod samme Krise som den religiøse Determinisme, udtrykt i Ødipus-Myten. I Stedet for at være en Dukke for antropomorfe Guder, blev Mennesket en fysisk-kemisk Automat; Skæbnen nedenfra afgav lige saa ringe Plads for Oplevelsen af Valgfrihed som Skæbnen ovenfra; Arvelighedens og Milieuets Jerngreb var lige saa umuligt at slippe ud-af som de uhyggelige Skæbnegudinders. Den eneste Forskel var, at den filosofiske Jargon gjorde, hvad den kunde for at skjule Konflikten. Men ved Begyndelsen af dette Aarhundrede blev Filosofferne trætte af deres egen Jargon, Diskussioner om »den frie Vilje« blev betragtet som daarlige Manerer og overladt til Teologerne. Alle Bøgerne i British Museum kan ikke give en udtømmende Forklaring paa, at jeg sidder og sveder over dette Essay i Stedet for at drikke min Gin.

Hidtil har vi kun syslet med den logiske Side af vort Paradoks. Men hvilken Indflydelse har det paa Etikken?

De etiske Systemer bygger paa Handlingens Valgfrihed som underforstaaet Forudsætning. Det primitive Menneskes Codex for Opførselen dikteres med det Maal for Øje at paavirke Aanderne ved Underkastelse eller Tvang, ved Lumskeri og Bestikkelse, det sidste indbefattet Selv-Lemlæstelse og Offer. Den primitive Etik tilsigter at anvende Menneskets frie Vilje paa en saadan Maade, at man kan formilde Skæbnen og derved forsones den determinerende med den determinerede. Ritualer er Broen mellem Frihed og Skæbne.

Efterhaanden som Guddommen nærmer sig Almagt, aflægges de grove Tvangsmetoder, og Etikken beherskes af Underkastelse og Ydmyghed. Udøvelsen af den frie Vilje stilles under guddommelig

Ledelse. Denne Ledelse kan kun opnaas ved at ofre Viljen: My-stikeren anvender sin Frihed til at indstille sin Vilje paa Kontem-
plationens totale Passivitet. I Ekstasen forenes Sjælen med den univer-
selle Ordens Princip: en total Forklaring er naaet. Men denne ende-
lige Triumf for det ene af de to stridende Instinkter kan kun ske
ved det andet, Viljens, totale Nederlag. Afsondring, Grundlaget for
al mystisk Teknik, kan sammenfattes i Formlen: Jeg vil ikke ville.

Naar Guddommen gaar endnu et Skridt videre og forvandles til en matematisk Lov, følger Etikken atter Trop ved at anvende et kvantitativt Sprog: »Den størst mulige Lykke for det størst mulige Antal«. Etikken forbliver altsaa tro mod sit Maal: at forsones Men-
neskets Frihed med dets Skæbne; men dens rituelle Codex maa endnu en Gang tilpasses Guddommens ændrede Karakter. Før For-
andringen var Menneskets Forhold til »Skæbnen ovenfra« Under-
kastelse; nu da Skæbnen virker »nedenfra«, er Forholdet hoved-
sageligt Herredømme. Naturkræfterne bestemmer Menneskets
Skæbne, men samtidig sætter Teknikken Mennesket i Stand til at
beherske disse Kræfter; og han er sig mere sin Magt bevidst end
sin Afhængighed. Før Forandringen kunde man kun opnaa For-
klaring ved passiv Kontemplation; nu sker det gennem aktiv Forsk-
ning — Kundskaben er blevet noget ydre. Før Forandringen stam-
mede Menneskets Vilkaar fra et Fald; nu betinges de af en evolu-
tionær Rejsning, der er opnaaet ved stadig Vold i Kampen for Til-
værelsen. Den kristne Metode til at bringe Samfundet i Overens-
stemmelse med den guddommelige Orden tilstræbte Forandring
indefra; den nye Metode til at opnaa et matematisk fuldent Sam-
fund tilstræber Forandring udefra. De nye Codex'er for Opførselen
understreger Aktivitet i Stedet for Passivitet, Herredømme i Stedet
for Underkastelse, Hensynsløshed i Stedet for Blidhed, Beregning
i Stedet for Vejledning. Helgenen efterfølges af den Revolutionære;
Yogien af Kommissæren.

En yderligere Følge af Forandringen var, at Forklaringen mistede
sin betryggende Karakter. Trangen til baade Kundskab og For-
sikring bundet i samme Instinkt — at gøre det uhyggelige fortroligt.
Men som alle Instinkter forgrenede det sig, efterhaanden som den

aandelige Organisations Plan højnedes, saa at man i Dag behøver Psykoanalytikerens Skarpsindighed for at kunne grave Roden frem. Den religiøse Determinisme havde bredt sig over alle Instinktets Forgreninger: Gud var baade Forklaring og Beskyttelse. Den videnskabelige Determinisme dækkede kun eet: »Skæbnen nedenfra« kunde ikke yde Beskyttelse gennem en faderlig Magt. Den forsømte Gren hævnedes sig ved at vende tilbage til arkaiske Myter, og Jungletrommens Dunklen overdøvede det videnskabelige Urs Tikken.

4.

Den latente Krise i den videnskabelige Determinisme blev akut omkring Aarhundredskiftet i saa godt som alle Videnskabsgrene, fra teoretisk Fysik til eksperimentel Embryologi.

Omkring 1900 opdagede man, at visse Atomkerner hver for sig opførte sig som en Miniature-Ødipus. De føjede sig efter en Plan, men syntes samtidig at nyde Frihed paa deres egen Maade. De gennemførte alle som een deres Skæbne, der bestemte, at et Milligram Radium maatte opløses ved en givet Hastighed (ca. 500 Millioner Atomer i Sekundet) og samtidig afgive en givet Udstraaling (Alfa-, Beta- og Gammastråler); men samtidig opdagede man, at hver lille Ødipus-Kerne var fuldstændig upaavirkelig for sine Omgivers fysiske Indflydelser. Rutherford og Soddy's Lov (1903) antydede, at de radio-aktive Atomers Nedbrydning skete »spontan«, det vil sige, uafhængigt af Atomets fysiske Tilstand, Beliggenhed og Omgivelser. En fuldstændig Beskrivelse af Atomets nuværende Betingelser, i fysiske Vendinger, vilde ikke kunne sige noget afgørende om dets Fremtid. Dets Skæbne synes bestemt »indefra og ikke udefra« (Jeans). Det individuelle Atom syntes at opleve Frihed i den Forstand, at det var umuligt at forklare dets Reaktionen med *Fysikkens egne Forklaringstermer*. Einstein viste i 1917, at Retten til »spontan« Sammenbrud maatte indrømmes alle Atomer. I 20'erne fremsatte Schrödinger det Postulat, at Beliggenheden for de Elektroner, der bevæger sig gennem det tomme Rum, kun kan udtrykkes som Sandsynligheder, ikke som Visheder; og Heisenberg, at en lignende Usikkerhed raader med Hensyn til Elek-

troner i Atomets; mens Dirac antog, at alle Fænomener i Rum og Tid stammer fra et Underlag, der hverken eksisterer i Tid eller Rum, og som er fuldstændig umuligt at maale.

Disse Opdagelser revolutionerede Fysikken og blev benyttet til vilde metafysiske Spekulationer, der strakte sig fra Præste-Seminarier til Dorothy Sayers' Kriminalromaner. Den eneste Skuffelse var, at det formodede Anarki forsvandt, og Determinismen blev genindsat i alle sine Rettigheder, saa snart vi forlod det uendeligt lilles Rige og vendte tilbage til den makroskopiske Verden. Hvor Ødipus-agtigt det enkelte Atom end teede sig, kunde de større Atomgruppers Reaktioner alligevel nøjagtigt forudsiges.

Den moderne Fysiks Betydning ligger altsaa ikke i Opdagelsen af en eller anden guddommelig Kraft, der virker inde i Atomets, men blot i en Begrænsning af de fysiske Forklaringers Felt. Den indskrænker sig til dette: mikroskopiske Begivenheder kan ikke beskrives eller forklares rigtigt med de Termer, der gælder for vor makroskopiske Oplevelse af Rum, Tid og Kausalitet. Rammen om Oplevelsen paa det menneskelige Plan er uanvendelig under dette Plan. Den moderne Kosmologi har med sin krumme Rum-Tid vist, at det er lige saa uanvendeligt *over* dette Plan.

Frihedens og Determinismens Antimonier kan nu overføres til Atomernes Rige paa følgende Maade.

De individuelle Elektroner og Atomkerner etc. »Frihed« vil ikke sige Vilkaarlighed eller guddommelig Inspiration, men kun Frihed for den Slags Determinanter, der kendes fra den menneskelige Skala. Deres Reaktionen kan ikke defineres eller forklares med kvantitative Maalingstermer eller ved Tanke-Processer, der bygger paa den menneskelige Erfarings Elementer. De er »ikke af denne Verden«, hvis man ved Verden forstaar vor Rum-Tid-bestemte Erfaring. De eksisterer paa et andet Organisationsplan, hvis Relationer og Relata ikke kan tilbageføres til eller forudsiges fra det makrokosmiske Plan.

Hver Sætning i det ovenstaaende Stykke indeholder Ordet »ikke«. Alle vore Paastande om det subatomistiske Plan er negative Paastande, der betegner den fysiske Forklaringens Begrænsning. Men

der er ingen Grund til, at Opdagelsen af denne Begrænsning skal betragtes som en Tragedie eller som Bevis paa den ubesmittede Undfangelse. Det betyder bare, at Haabet om en fuldstændig Forklaring paa Verden gennem kvantitative Maalinger har vist sig at være lige saa bedragerisk som Fortidens deistiske Forklaringer. Det er jo kun tre Aarhundreder siden, Gud blev Matematiker, og vi har Masser af Tid for os til andre Forvandlinger. De kvantitative Maalingers Monopol er ved at være paa Slutningen, og nye Forklarings-Principper er begyndt at dukke op. I Mellemtiden kan vi notere os, at Naturvidenskabens griber til den samme Nødhjælp for at løse sine Paradoxer, som den religiøse Forklaring engang gjorde det: den giver Afkald paa Forestillingen om en homogen Verden styret af en forstaaelig Lov og erstatter den med et Hierarki af »Organisationsplaner«. Det er ikke, som mange opskræmte Videnskabsmænd tror, en Tilbagegang til religiøs Tænkning; det er kun en Analogi i *Metode* til at løse Frihedens og Determinismens Paradoks; det Paradoks, der stadig ligger skjult og latent, saa længe en Forklaringstype endnu er ufuldstændig, men eksploderer i en Krise, naar den nærmer sig sin Fuldendelse.

5.

I den moderne Biologi er Opdelingen af Verden i hierarkiske »Organisationsplaner« en endnu nødvendiggere Udvej end i Fysikken. Overgangen fra det gamle til det nye Udsyn afspejles, *inter alia*, i Cambridge Biologen, J. Needham's Skrifter; hans Tilfælde har en særlig Interesse, fordi han tilhører en naturvidenskabelig Skole med stærke marxistiske, og endog stalinistiske Tendenser, og han er som Følge heraf meget utilbøjelig til at bevæge sig i en Retning, der smager, om end aldrig saa svagt, af »Metafysik« eller »Vitalisme«. Og dog tvinger Opdagelserne i deres egne Laboratorier og en intellektuel Ærlighed Naturvidenskabens Kommissærer til, omend modvilligt, at følge med Strømmen. Needham's Udvikling kan karakteriseres med to Citater.

I 1928 skrev han: »Nu for Tiden er Zoologien blevet til sammenlignende Biokemi og Fysiologien til Biofysik«; i 1941 skrev

han: »Den biologiske Organisme ... kan ikke »reduceres« til en fysisk-kemisk Organisme, fordi ingenting aldrig kan reduceres til noget. Som Samuel Butler engang udtrykte sig: »Ingenting er nogensinde kun noget« ...¹⁾).

Biologiens Krise satte ind mod Slutningen af forrige Aarhundrede med Udviklingen af den eksperimentelle Embryologi. 1895 viste Driesch, at alle levende Væsener, mod Videnskabens Antagelser, kunde føres tilbage til særlige Arters Embryo, uden at det endelige Resultat ændredes. Hvis man efter et Frøegs første Deling bortskar den ene af de to fremkomne Celler (der under normale Forhold skulde blive til Halvdelen af den fremtidige Frø) blev Resultatet ikke en halv Frø, men en fuldstændig Frø i mindre Format. Hvis man gentog Operationen længere hen i Blastula-Stadiet, blev Resultatet stadig det samme; en hel Cellegruppe kunde fjernes fra eller sættes til Blastula Fostret uden at ændre Slutresultatet. Hvis den fremtidige Hale paa et Vandfirben blev indpodet paa Benets Plads, groede den ud, ikke som Hale, men som Ben. Sagen vakte stor Bestyrtelse. For hvis Cellerne og Cellevævet i Blastulaen var »determinerede« af fysisk-kemiske Love til at blive halve Firben eller Firbene-haler, hvordan kunde de, saa at sige, bestemme sig om og vokse ud som hele Firben eller Ben? Det var givetvis taabeligt at tro, at den fysisk-kemiske Reguleringsplan inden i Cellerne *indbefattede* Muligheden af at blive udsat for Dr. Driesch's Kniv og de passende Reaktioner over for denne Begivenhed.

Forbavelsen blev endnu større, da man opdagede, at fra et vist Punkt i Embryoets Udvikling og fremefter bliver Situationen lige omvendt. Embryo-Dele, der har naaet Gastrula-Stadiet mister deres

¹⁾ I et Afsnit udkæmper Needham en Bagtrop-Kamp ved at skrive: »det vilde være korrekt at sige, at det levende adskiller sig fra det døde i Grad og ikke i Art, fordi det befinder sig paa et højere Plan af organisk Sammensathed, men det vilde være lige saa rigtigt at sige, at det afviger i Art, da Lovene for denne højere Organisme kun virker her«. (*Time, the Refreshing River.*)

Efter Logikkens elementære Regler kan Paastandene »afviger ikke i Art« og »afviger i Art« ikke være »rigtige« begge to. Vi har her et slaaende Eksempel paa, hvilken Ravage Forgabelsen i den marxistiske Dialektik kan foraarsage i en ellers klar Hjerne. Vildfarelsen i dette Tilfælde ligger selvfølgelig i den stiltiende Forudsætning, der er smuglet ind i den første Del af Sætningen, at det levende kun adskiller sig fra det døde ved en *Tal-* og ikke en *Funktionssammensathed* — hvilket modsiges i den anden Halvdel af Sætningen.

Paavirkelighed og synes saa fast »besluttet« paa at fortsætte ad deres Bane, at de, hvis man skærer dem af og indpoder dem andetsteds paa Fostret, ikke alene bliver ved at gro, som om de stadig befandt sig paa den normale Plads, men ogsaa tvinger Værts-Vævet til at indrette sin egen Udvikling efter Gæstens Funktioner (naturligvis under Forudsætning af, at Værten stadig befinder sig paa det paavirkelige Stadium). De Resultater, Speeman og Mangold opnaaede i 1924 med deres nye Podningsteknik, var fantastiske. Fjerner man saaledes en Haletuds Øje fra Hovedet og indpoder det under Bughuden, bliver Huden gennemsigtig og udvikler en rigtig Linse og Hornhinde til dette Underlivsøje. Endelig opdagede Paul Weiss, at disse Fænomener ikke begrænsedes til Fosterstadiet, men ogsaa fandt Sted ved Regeneration af udvokset Væv. Saaledes voksede ungt Væv fra en amputeret Fribene-Hale ud som Ben, hvis den anbringes i en »Benstilling«, mens gammelt Halevæv vokser ud som Hale, hvor det saa end bliver anbragt.

Den mekanistiske Forestilling om, at de Love, der styrer Livet, kun var Extrapolationer af de fysisk-kemiske Love, led afgørende Nederlag. Og den eksperimentelle Embryologis Opdagelser var kun de mest outrerede Eksempler paa analoge Udviklinger indenfor andre Grene af Biologien. Konflikten mellem Frihed og Determinisme blev endnu mere akut i Cellens Rige end i Atomets; men ogsaa her bør »Frihed« kun fortolkes paa den Maade, at det levendes Muligheder ikke kan forklares udtømmende med Udtryk, der gælder for det uorganiske Plan. En Blastomers Frihed til at udvikle sig til en kvart Frø eller en hel Frø er tydeligvis det modsatte af Vilkaarlighed; men dens Opførsel kan kun »forklares« ved at samle og samstille eksperimentelle Fakta paa dens eget Plan og ikke ved Forudsigelser, der bygger paa fysisk-kemiske Love.

Det første Forsøg paa at løse Problemet, mislykkedes. Driesch's »Entelekier« var en ren terminologisk Skin-Løsning, i Lighed med Æter for det 19. Aarhundredes Fysiker, og bygget paa den gamle Fremgangsmaade med at give et X et græsk Navn. Man kunde med lige saa stor Ret indføre en Enteleki i hver Atomkerne; eller for at citere Dr. Broad: »Hypotesen om en Enteleki kan kun forklare

Kendsgerningerne, hvis man tillægger Entelekien et saa ophøjet Sjæleliv, at den fortjener Navnet »Gud«. (C. D. Broad, *The Mind and its Place in Nature*.)

I Løbet af 30'erne, da Striden mellem Vitalister og Mekanister var kommet i Dødvande, accepteredes Udvejen med at opdele Verden i et Hierarki af »Organisationsplaner« i stadig større Omfang af Biologer, skønt den enkelte synes at fortolke de filosofiske Slutninger paa sin egen Maade¹⁾.

De Love eller »organiserende Relationer«, der virker paa hvert Plan i Hierarkiet, kan deles i to Grupper. a) Ikke-specielle Love (f. Eks. Inertien), der gælder for alle Planer, men som kun har ringe Værdi som Forklaring. Den Lov, hvorefter et Æg ikke vil flytte sig fra sin Tallerken, medmindre jeg støder til det, forøger ikke mit Kendskab til Ægget. b) Specielle Love, der indeholder praktisk talt alt, hvad der er værd at vide om Tingene. De kan ikke reduceres til eller udledes af Hierarkiets lavere Planer og kan kun formuleres ved at studere Fænomenerne paa deres eget Plan. Hvor det er umuligt uden fuldstændig at ødelægge den særlige Ordning, man vil studere, som f. Eks. paa det subatomistiske Plan, kan ingen Love formuleres.

Konsekvensen er, at en Ting udviser forskellige karakteristiske Egenskaber paa forskellige Planer, i Overensstemmelse med de særlige »organiserende Relationer«, den er udsat for. Saaledes udviser en Gruppe Kulstofmolekyler forskellige Ejendommeligheder som Grundstof, naar de indgaar i en uorganisk Forbindelse, i en organisk Forbindelse, paa det krystallinske, det kolloide og det biokemiske Plan; og Spermatozoens Bestanddele vil udvise forskellige Ejendommeligheder in vitro, i Testiklerne, i Ægget, paa Blastula-Stadiet, paa Gastrula-Stadiet og inde i den udvoksede Organisme. Ingen af disse særlige Egenskaber kan forudsiges fra et lavere Plan; ikke engang Forbindelsernes kemiske Kvaliteter ud fra deres Bestanddeles fysiske Fakta. Disse nye Egenskaber dukker pludselig

¹⁾ En saadan Løsning er blevet indvarslet af Henry Drummond, Herbert Spencer, Lloyd-Morgan, Wilson, Alexander, C. D. Broad og andre, men er kun blevet præcist formuleret i Woodgers grundlæggende Værk: *Biological Principles* (1929).

op, saa at sige med et Spring, paa deres bestemte Plan; heraf Benævnelsen: Teorien om den trinvis Udvikling¹⁾).

Lige som Processer ikke kan forudsiges »opad« fra et lavere Plan, kan de heller ikke analyseres fuldstændigt i deres Bestanddele »nedad«. At analysere vil sige at isolere Dele fra Helheden, og en Del fungerer ikke paa samme Maade i isoleret Tilstand, som den gør i Helheden. Naar Fysiologen studerer en Vævskultur, kan han *til en vis Grad* rekonstruere de Vilkaar, der hersker i Legemet, ved kunstige organiske Omgivelser, men det vil aldrig lykkes helt for ham. »Delens Omgivelser er hele Organismen« (Woodger). En Celle, der er isoleret fra en Nyres snoede Rør, vil saaledes i en Vævskultur fremvise de grundliggende metaboliske Ændringer, der er fælles for alle Celler, men dens særlige Egenskaber som *Nyre-Celle* vil gaa tabt. Det samme gælder naturligvis, hvis Analysen gaar yderligere ned til de kemiske Bestanddele; Kemikeren maa nemlig i Almindelighed, for at naa frem til dem, ødelægge alle de mellemliggende Planer. Helhedens *særlige* Opførsel kan altsaa kun studeres og beskrives korrekt ved Helhedernes Relationer til hinanden, og Delenes særlige Opførsel kun i deres Forhold til andre Dele; Isolation ødelægger selve deres »Del«-Karakter, og det samme gælder for Dele af Dele.

Analysen afslører kun de almindelige Faktorer, der indgaar i en Proces, men Processen kan ikke rekonstrueres ved at sætte disse Faktorer sammen igen; deres Lov om Fuldstændighed er forskellig paa hvert Plan. Hvis jeg altsaa analyserer en Kvadrat i Prikker, maa jeg sætte dem sammen efter Multiplikationslovene; hvis Prikerne hører til en Ellipse, maa jeg anvende Lovene for Integralregning; hvis de er Dele af et Portræt, gør nye Forhold sig gældende. Planerne afviger ikke fra hinanden ved de Ting, de indeholder, men ved den Maade, disse Ting forbindes paa hvert Plan, og de nye Ejendommeligheder og Værdier, der kommer frem ved denne særlige Forbindelse. Et Plans »Frihed« bestaar af disse nye Værdier og Forhold, der ikke fandtes mellem det lavere Plans

¹⁾ Eller den trinvis Vitalisme. Det har dog ingenting at gøre med den Driesch'ske Vitalisme, og jo hurtigere den misvisende Benævnelse forsvinder, des bedre.

Determinanter; et Plans »Skæbne« er dets Afhængighed af Lovene paa det nærmest højere Plan — Love, som det ikke kan forudsige eller føre tilbage.

Med andre Ord: Helhedens Frihed er Delens Skæbne; den eneste Maade man kan forstaa Skæbnen paa, er at forstaa sin Delhed. Det er nøjagtigt, hvad Mystikerne sagde. Men det betyder ikke Mysticismens Sejr over Naturvidenskaben. Det er kun Erkendelsen af Videnskabens Begrænsning inden for dens eget Omraade.

6.

Det er interessant at se, hvorledes Begrebet om et Hierarki af Planer og om Umuligheden af at reducere dem efter ensartede kvantitative Love opstod indenfor forskellige Videnskabsgrene, uafhængigt af hinanden.

Indenfor Psykologien begyndte de kvantitative Maalinger at glide i Baggrunden omkring Aarhundredeskiftet; Gestaltpsychologien, der blev udviklet af Köhler, Koffka og Wertheimer sidst i 20'erne, beherskes fuldstændigt af Ideen om »Helhed« og de specielle Love, der fuldstændiggør de elementære Følelsesfakta til Erkendelseshelheder.

Lad Helheden være en Trekant; ved at analysere den i dens Dele faar jeg altsaa tre rette Linier af en given Længde, som jeg kan maale. Men det er indlysende, at en sort Linie paa 10 cm.s Længde *som Sansefølelse* er noget helt andet end Hypotenusen i en Trekant. Dens særlige Karakter kan kun opfattes, hvis den befinder sig paa den rigtige Plads i Helheden. *Som Sansefølelse* er »en sort Linie« lige saa forskellig fra »en Hypotenusen«, som en isoleret Nyre-Celle er det fra en Nyre-Celle i Nyren. Jeg har to Gange fremhævet Ordene »som Sansefølelse«, fordi den sorte Linie er uforandret *paa Tegnebrættet*, hvadenten den er en Side af en Trekant eller ej. Jeg kan dække over de to andre Sider, og Linien er den samme — i sin fysiske Eksistens paa Papiret. Men den er ikke det samme som *Perception*. Paa det Plan, der kan perciperes, ændrer den sorte Linie Karakter, naar den udsættes for Indflydelse fra de to andre. Vekselvirkningen mellem perciperede Elementer paa det mentale Omraade er lige saa virkeligt som Vekselspillet

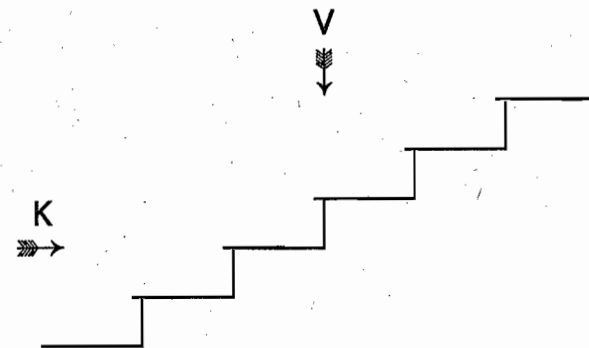
mellem Nyre-Celler. Følgelig maa det have en eller anden Ekvivalent i Hjernen, og Köhler formoder, at der gaar selvfordelende elektromagnetiske Strømme mellem Nethindepunkternes Projektioner i Hjernebarken. Andre fysiologiske Hypoteser er lige saa sandsynlige; det væsentlige er ikke den fysiologiske Proces' Natur, men den Kendsgerning, at de tre Linier paa Tegnebrættets Plan er en statistisk Mosaik, der lader hinanden i Fred, hvorimod de paa Hjernens og Sjælelivets Plan automatisk træder i dynamisk Forhold til hinanden og fremstaar som Helheder. Alt dette virker maaske ret selvindlysende paa Lægmanden, der ikke kan forestille sig, hvor haabløst den gamle atomistiske Psykologi var blevet ætlet ind i sine dunkle Distinktioner mellem »Sansning«, »Perception«, »Begreb« etc. I den atomistiske Psykologi fungerede Hjernen som en Slags Skærm, hvorpaa Nethinden projicerede sin statiske Mosaik; det nødvendiggjorde en anden Iagttagelse eller Hjerne, der omdannede »Sansningen« til »Perception« og forsynede den med Trekantens »Begreb«. Gestaltpsykologien forklarer ikke det sjælelige Plans Opstaaen, lige som Biologien ikke forklarer Livets Opstaaen; men naar Planet een Gang er givet, fuldstændiggøres de Ting, der bliver løftet op paa det, gennem særlige organiserende Relationer og Sjælelivets Mysterium reduceres til det velkendte Princip om et Hierarki med kvalitativt forskellige Planer.

7.

Vi kan forestille os vort Hierarki af Planer som en Række stigende Terrasser eller en bred stigende Trappe. Trinnes horisontale Overflade forestiller det Omraade, hvor Loven for et givet Plan hersker, og de vertikale Overflader de »Spring«, der fører til højere Planers Opstaaen. Trinfølgen er i store Træk: Rum—Tid, subatomistiske Fænomener, Fysik, Kemi, Krystaller (Para-Krystaller), (Virus), udelelige organiske Bestanddele (Proteiner, Enzymer, Hormoner etc.), delelige organiske Bestanddele (Celledele og visse Celler), højere (udelelige) Celler og Organer; og saa fremdeles op til de højeste aandelige Funktioner. Nogle af Trinene maa deles i Undertrin, og i de højere Regioner forgrener Trappen sig:

men det kan vi se bort fra udfra vor Drøftelse. Der findes ogsaa »Mellemformer« — Hybrider som Para-Krystallerne og antagelig Virus. Nogle Mekanister har ment, at det var Bevis paa Kontinuiteten mellem Planerne. Men dette Standpunkt er saa godt som opgivet af den moderne Biologi — lige som ingen i Dag udfra Eksistensen af Hermafroditer prøver at slutte, at mandlige og kvindelige Funktioner kun afviger i Grad og ikke i Art. »Hvis vi omhyggeligt betragter Trinene mellem de successive Organisationsplaner«, siger Needham, »opdager vi, at de skarpe Skillelinier kun gøres endnu skarpere af de Mellemformer, der findes imellem dem ... jo klarere vi forstaar disse Eksistensformer, des klarere vil de tjene til at fremhæve de væsentlig nye Elementer i den højere Orden, der karakteriserer den Organisationsform, vi kalder Liv«. (J. Needham, *Time, the Refreshing River*).

Hvis vi nu fremstiller vor Trappe i et Diagram, ser vi, at man kan betragte den paa to Maader:

Den lodrette Pil mærket »V« angiver den videnskabelige Iagttagelse; for ham viser Trappens Planer sig i horisontalt Plan, udbredt som en Slags kontinuerligt Spektrum fra Fysik til Psykologi, og Springene mellem Planerne viser sig bare som tynde Skillelinier. Inden for hvert Omraade kan alt »forklares« eller vil snart blive

det; Lov og Orden hersker, og der er ingen Mysterier — bortset fra de irriterende Opdelinger.

Men hvis vi betragter Trappen som angivet ved den vandrette Pil »K«, bliver det hele til et uforklarligt Mysterium. Trinnet Overflade forsvinder, og vi ser kun de lodrette Spring imellem dem. V betragter Fænomenerne som givet; K stilles over for den Hemmelighed, at de *gives* i uforudsigelige Stigninger; ikke i en Skabelsesakt, men i en rytmisk *creatio continua*.

»Hvad der endnu staar tilbage at gøre, er imidlertid at klargøre, hvordan de nye store Organisationsplaner er opstaaet«, skriver Needham med ubevidst Ironi — for det, der »endnu staar tilbage at gøre« var den videnskabelige Forklaring primære Maal. »Man maa ikke glemme, at selv om vi til Fuldstændighed kan optegne de Love, der gælder paa et givet, højt Organisationsplan, kan vi aldrig gøre os Haab om at finde ud af, hvordan de passer ind i Billedet af Naturen som Helhed, d. v. s. hvorledes de knyttes til det højere eller lavere Plan. Deri ligger der ikke noget obscult eller animistisk ...«

Der er saa sandelig ikke noget obscult i Antagelsen af en Uklarhed. Denne Uklarhed bestaar, som vi saa, i den Kendsgerning, at særlige organiserende Relationer kun virker paa »horizontale« Planer, og at vi hverken kan forudsige eller tilbageføre dem. Med andre Ord, *vi har ingen Love, der virker i den vertikale Retning*¹⁾.

En »vertikal« Lov vilde være en Lov, der satte os i Stand til at forklare eller forudsige, hvorledes, hvornaar og hvorfor højere Eksistensformer udvikles. Men selv om vi ikke kan formulere den Slags Love i videnskabelige Termer, har vi alligevel en Anelse om de almene Tendenser, der ligger i højere Planers Opstaaen. Saadanne »transordinale« »Opbygnings«-Tendenser er f. Eks. Samlingens og Afsondringens Dualisme, der aabenbarer sig paa forskellige Planer som Tiltrækning og Frastødning, Fuldstændiggørelse og Specialisering, Vækst og Opdeling, Køns-Instinkt og Døds-Instinkt etc. Andre Tendenser, der ligger deri, er Symmetri og Tilpasning eller

1) Bortset fra de ikke specielle Love som Energiens Konstans etc., der ikke forklarer noget som helst om Opstaaen af nye, specielle Egenskaber.

Harmoni. Endnu en Gang citerer jeg Needham, Eks-Mekanisten og den nyomvendte Marxist, som er saa ivrig for at undgaa al Obscurantisme:

»... Vi kan stadig sige med Drummond, at der kan være noget analogt mellem de Baand, der gælder for hvert enkelt Organisationsplan i Verden. Og vi mindes den mærkelige Bog, hvor Siegmund Freud beskrev det, han kaldte »Eros' Op-gave«... Ud fra dette Synspunkt er Kærlighedens og Kammeratskabets Baand analoge med de forskellige Kræfter, der binder Partiklerne sammen paa de kolloide, krystallinske, molekyler og endog de subatomistiske Planer ...«

Symmetri, Harmoni, Kærlighed som de fælles organiserende Tendenser paa alle Eksistensplaner — det lyder temmelig velkendt for os. Men hvis dette er Mysticisme, er det en anden Slags Mysticisme. »Ignoramus« udtales ved Rejsens Slutning og ikke ved dens Begyndelse.

8.

Den religiøse Forklaring, der sidder fast i Skæbnens og Frihedens Paradoks, maatte give Afkald paa et homogent Verdensbillede og opdele Verden i et Plan-Hierarki. I Dag maa Viden-skaben gribe til samme Udvej. En Sammenligning mellem de kristne og de videnskabelige Hierarkier vil vise den grundlæggende Overensstemmelse i Metoden. Vi sagde (p. 251) om det kristne Hierarki, at:

Love for det højere Plan ikke kan føres tilbage til eller forudsiges fra det lavere Plan;

Fænomenerne paa det lavere Plan og deres Love indgaar i den højere Orden, men

hvis Fænomenerne aabenbares paa det lavere Plan, forekommer de uforklarlige og mirakuløse.

Alt dette passer lige saa godt paa Forholdet mellem f. Eks. Biokemi og Embryologi.

Religionen lærte endvidere, at der er to Former for Viden: Udforskning af de horisontale, timelige Planer, og Kontemplation

over den vertikale eller transcendente Orden. Den anden Maade vil sige at overskride Grænserne mellem alle de adskilte Planer; derfor betragtes Mystikeren med lige stor Mistro af baade Kirken og Videnskaben, af de lærde og Skolastikerne. Og dog har baade Præster og Lærere maattet erkende deres egen Begrænsning og Gyldigheden af den »anden« Metode til at fatte Tilværelsens yderste og inderste Problemer.

Religionens Trappe har mellem den livløse Materie og det gudommelige kun faa Trin, der i store Træk svarer til Skabelsens seks Dage. Videnskabens Trappe har et stort Antal finere inddelte Trin. Ofte er Højdeforskellen mellem Trinene næppe synlig, og sandsynligvis kommer der flere og finere Underdelinger. Men Naturen kender ingen Kontinuitet, kun Spring, og en Trappe bliver aldrig til en Skraaning, selv om Trinene bliver uendelig smaa. For vi kan altid udvælge en tilsvarende lille Partikel, der vil blive liggende paa Trappen, men rulle ned ad Skraaning; og i det lodrette Lys vil Trappen altid ligge i Skygge for den, der betragter den forfra.

De to Maader at erhverve sig Viden paa afkræfter ikke hinanden, men fuldstændiggør tværtimod hinanden. Vi har mistet en Illusion og genvundet Retten til at uddybe vor Forstaaelse for Virkeligheden — ved Metoder som ingen for en Generation siden vovede at nævne uden at rødme. Newton saa engang noget falde ned fra et Træ og udregnede dets Masse, Energi og Hastighed. I Dag vender vi tilbage til den Kendsgerning, at det, der faldt, var et Æble.

9.

Naar engang Princippet om Organisationsplanerne er lige saa indgroet i vore aandelige Vaner som Forestillingen om altings Homogeneitet og Reducibilitet var i det 19. Aarhundrede, vil megen Forvirring kunne undgaas i Æstetikken, Etikken og Erkendelsesteorien. Denne Forvirring stammer fra, at de specielle Love for eet Plan anvendes paa et andet, og fra vor rodfæstede Vane at »reducere« — f. Eks. reducere etiske Værdier til biologiske Relata.

Freud's Essay om »Kindheitserinnerungen des Leonardo da Vinci«

er et Mesterstykke af anvendt Psykologi; dets Genialitet staar paa Højde med Champollion's Tydning af Hieroglyfferne. Analysen af la Gioconda's Smil er mere spændende end nogen Kriminalroman — om Værkets kunstneriske Værdier siger den intet. Leonardo bliver en aaben Bog for os — bortset fra den Kendsgerning, at han var en god Maler. »Det er ikke Patografiens Maal«, siger Freud, »at forklare Kunstværket [Leonardos]; man maa ikke anklage mig for at have brudt et Løfte, jeg aldrig har givet ... Vi vilde være glade for at kunne følge kunstnerisk Skaben tilbage til dens Instinktudspring — men det er netop der, vore Metoder lader os i Stikken ...« Freud kendte sin Metodes Begrænsning — det gjorde Marx ogsaa. Men det gør Freudianerne og Marxisterne ikke; de stiller totalitære Krav om at forklare alle Fænomener ved en Metode, der for dem er et magisk Universal middel. Denne Holdning er ikke altid intellektuelt bevidst; hvis man klemmerPsykoanalytikerens op i en Krog, tilstaar han, at et Lærreds særlige Værdi hverken kan reduceres til Farvens kemiske Sammensætning eller til Malerens Sygdomsbillede; og Marxisten vil indigneret benægte, at han nogen Sinde har paastaet, at økonomiske Faktorer kan forklare alt. Men deres ubevidste Tendens viser sig ved en besat Overbetoning; og i Praksis »forklarer« Marxisten Fascismen med rent økonomiske Termer, og Adlerianeren »forklarer« Napoleon ud fra hans Lidenhed — men uden at fortælle os, hvorfor alle smaa Mennesker ikke bliver Napoleon'er. Hvoraf blandt andet følger, at skabende Mennesker bør undgaa at lade sig psykoanalysere, saa længe deres intime Besværligheder ikke forringer deres skabende Virksomhed. I Teorien bør Analysen hjælpe Kunstneren til at sublimere hans Komplekser; men for det meste viser denne udefra paaførte Sublimering sig ikke i kunstnerisk Skaben, men i Rationaliseringer, og i en Formindskelse eller Ødelæggelse af den skabende Spænding. Jeg har aldrig hørt om en Neurotiker, der blev Kunstner ved at lære Sublimering i Psykoanalytikerens Sofa. De Malerier, Jungs Patienter frembringer som Erstatning for hysteriske Anfald, er altid ynkelige, hvorimod de Schizofrenes Tegninger for det meste er beundringsværdige.

Heraf følger ogsaa, at den saakaldte »bedre Forstaaelse« af en Kunstners Værk, der erhverves ved at læse hans Biografi, historiske Introduktioner etc., er en ikke-speciel, tilbageførende Forstaaelse, der kolliderer med Opfattelsen af den særlige Værdiernes Orden paa deres eget Plan. Forord bør læses efter, ikke før Værket. *Julius Cæsar* er for stedse ødelagt for mig paa Grund af Oplysningen om, at Shakespeares Skildring af Brutus var paavirket af Retssagen mod Essex; og efter at have læst Freud's Leonardo kan jeg ikke lade være med at betragte la Gioconda som en patologisk Fremvisning. Unge X's beundringsværdige Kærlighedslyrik plettes af latterlige Antiklimakser, efter at jeg har set hans Beatrice faa en Streg paa af en mild-and-bitter paa »George«. Omstødelsen af Værdier er ikke et Dedadencesymptom, men tværtimod et Levn fra den optimistiske Tendens til at reducere heterogene Planer til homogene Love.

10.

Tendensen til at »reducere« og den paafølgende Sammenblanding af Planer fører til særlig tragiske Resultater indenfor Etikken.

Vi kan skelne mellem fem Hovedtyper paa degenererede etiske Systemer i vore Dage, der er en Følge af a) de etiske Værdiers Reduktion til Nul-Planet, og/eller Anvendelsen af b) biologiske, c) psykologiske, d) kvantitative og e) mystiske Begreber paa den etiske Sfære. Sædvanligvis forekommer de flere ad Gangen, men det er nemmest at behandle dem hver for sig.

a) Manien med at analysere eller reducere etiske Værdier fører, hvis den ikke hindres, til udtalt eller underforstaaet Nihilisme. Reduceringen bliver til Reduktion *ad infinitum* og *ad absurdum*. »Naar han tror, tror han ikke, at han tror, og naar han ikke tror, tror han ikke, at han ikke tror«, siger Kirillov i *De Besatte*. »... Hele Kloden er Løgn og bygger paa Løgn og Spot. Derfor maa altsaa selve Lovene for Kloden være Løgn og en Djævlens Vaudeville.«

Nihilismen antager sjældent i en politisk Bevægelse saa tydelige Former som blandt den russiske Intelligentsia i 1860'erne, eller udkrystalliseres i saa uhyre Skikkelser som Bakunin's Ven Ne-

chaew og hans Gruppe. Men dens Elementer kan spores overalt i den materialistiske Filosofi. Den trænger ogsaa ind i korrumperede Politikeres, Prostitueredes, Storfinansens, Forbryderes og Gadedrenges »private Filosofi«. Enhver, der har en Smule Erfaring i socialt Velgørenhedsarbejde ved, at de fleste asociale Mennesker har en eller anden skinsygt-bevogtet privat Filosofi, som de tror er en enestaaende Opdagelse. Naar man een Gang har accepteret Reduktionsprincippet som legitimt, er der ingen Grund til at gendrive det. Hvis Verden betragtes som fuldstændig homogen, maa dens Love kunne følges enten opad til Gud eller nedad til Kaos: Nihilismen følger den sidste Retning.

En Slags omvendt Nihilisme udtrykkes i Frasen »tout comprendre c'est tout pardonner«. Det er en af de mest uldne Fraser, der nogensinde er blevet udtalt. »Pardonnier« forudsætter en etisk Bedømmelse, der bygger paa Antagelsen af et frit Valg, der, som et Erfaringsfaktum, er en særlig Ejendommelighed *kun* for det etiske Plan. Denne Bedømmelse bør nu »tilgives«, d. v. s. gøres ugyldig, gennem Forstaaelsen. Nu er denne Forstaaelse enten *speciel*, saa maa den føre til en Bedømmelse, der er identisk med den, man formoder at gøre ugyldig. Eller ogsaa stammer Forstaaelsen fra en *Reduktion* til psykologiske, biologiske etc. Planer, og i saa Fald udelader den virkelig betydningsfulde Faktorer, hvorpaa Bedømmelsen bygges, og kan aldrig gøre den ugyldig.

Min Fordømmelse af Nazismen baseres saaledes paa Iagttagelsen af de sociale Forstyrrelser, den fremkalder, og paa den underforstaaede Antagelse, at hvert Individ, inden for visse Grænser, har Valget mellem at blive Nazist eller ej; derfor bekæmper jeg dem, der er Nazister og prøver paa at holde andre tilbage fra at blive Nazister. Denne Bedømmelse bygger paa min Forstaaelse af det, jeg har observeret, og kan derfor ikke gøres ugyldig af den. Hvis jeg imidlertid *kun* koncentrerer mig om de historiske, racemæssige og Milieu-Faktorer, der skaber min Nazist, kan jeg tilgive ham ved at sige, at »den sølle Fyr kunde ikke gøre for det«. Men min Tilgivelse opnaaedes paa Bekostning af, at jeg førte ham tilbage til Dyrets eller Automatens Plan, og saaledes udelukkede ham fra det

Plan, hvorfra min Bedømmelse blev udtalt. Og hvis han kun er et Dyr eller en Maskine, uansvarlig for sine Handlinger, har jeg Ret til at bekæmpe ham end mere naadeløst i Ly af min Forstaaelse. Jeg tilgiver min rustne Barberkniv, men jeg kaster den i Skarnspanden.

»Tout comprendre c'est tout pardonner« fremkalder altsaa enten det stik modsatte af den tilsigtede Virkning — eller ogsaa synker den ned til den Platitude, at Bedømmelse bør baseres paa Iagttagelse, ikke paa Følelse. I hvilket Tilfælde det vilde være mindre misvisende ganske simpelt at sige: »Bien observé c'est bien jugé«.

b) Projiceringen af de *biologiske* Love paa den menneskelige Etik Plan fører til den darwinistiske Opfattelse af Sociologien — survival of the fittest, »Overmenneskets naturlige Rettigheder«, etc. — som Fascismen er det mest konsekvente Udtryk for. Biologi er Junglens Sociologi, og dens Anvendelse paa et højere Plan maa føre til dertil svarende Resultater. En af de mest interessante Afhandlinger om »Naturloven«s Anvendelse i Etikken blev forøvrigt skrevet af Marquis de Sade.

c) Reduktionen eller Nedrivningen af etiske Værdier til Psykologiens og det psyko-patologiske Plan er en Tendens, der kun har ringe politisk, men stor kulturel Betydning, særlig inden for Intel-ligensen. Hvad der er blevet sagt om Reduktionen af æstetiske Værdier, kan ogsaa anvendes her — med den Forskel, at mens Freud selv var fuldt vidende om sin Metodes Begrænsning i det første Tilfælde, var han det ikke i det sidste; hans Stilling til Spørgsmaalet om de etiske Værdis Autonomi var med et mildt Ord tvetydig. Genier er Panser-Stormtropper; deres Lynfremstød ind i No-Mind's-Land maa nødvendigvis lade deres Flanker udæk-kede. Det maa være Opgaven for Infanteriet, der kommer bagefter, at udvide Brohovedet og sikre den brudte Kontakt med andre frem-skudte Delinger; i Stedet for opfører de sig, som om hver af dem var en lille Tank. Det Freudske Infanteri har (som de marxistiske Batailloner) næppe vundet nyt Land. Men de har hærget det filo-sofiske Opland. »Reduktionen« af *sociale* Værdier som Mod og Selvfølelse til Masochismens, Dødsinstinktets etc. *psykologiske*

Plan, er en Proces analog med Reduktionen af levende Organismer til deres kemiske Bestanddele. Paa det sociologiske Plan fremtræder Individerne som Dele af en ny Helhed, og de integrerende Relationer paa dette Plan er, endnu engang, specielle og umulige at reducere.

Tag f. Eks. det etiske Begreb »Samvittighed«. I Freud's Skrifter optræder dette Begreb hyppigt mellem ironiske Anførselstegn — vi kunde nøjagtig lige saa godt gøre det samme med »Kulstof« eller »Fisk«. I de freudianske Systemer spores Samvittighedens Oprin-delse tilbage til Super Ego'et, der paa sin Side føres tilbage til delvis Identifikation med Faderautoriteten. Men denne tilbageførende Be-regning udelader det væsentlige og specielle Træk hos det analy-serede: nemlig, at en god eller daarlig Samvittighed bygger paa Overbevisningen om, at den paagældende Handling blev udført ved et frit Valg. Frihed som et Erfaringsfaktum spiller næppe nogen Rolle i det freudianske System. Men det er netop den nye og særlige Faktor, der fungerer som en organiserende Relation paa det etiske Plan, og adskiller den nye, sociale Helhed fra Hjorden, Flokken eller Sværmen.

De nye Faktorer fremkommer, som vi saa, ved Indstillingen mod en usikker Ligevægt mellem Impuls og Hæmning. Men den be-skriver kun de Betingelser, der maa være til Stede, for at den kan opstaa, ikke selve Processen; der er det lodrette Spring. Vi kan altsaa beskrive de kemiske Betingelser, Varmeforholdene etc., der maa være til Stede ved Udviklingen af Liv; men alligevel kan vi ikke forklare Udviklingsprocessen, og dens Resultat ligger paa et nyt Plan. Tilfældigvis er Tilstanden af »usikker Ligevægt«, der karakteriserer Fremkomsten af oplevet Frihed, ogsaa karakteristisk for de organiserede Molekyleres oprindelige Ubestændighed og andre fremkommende biologiske Planer. Nye Eksistensformer er knebne Sejre for Tendensen til Fuldstændiggørelse over dens Modsætning.

Freud's berømte Spørgsmaal »Hvorfor skal jeg elske min Næste?« (*Das Unbehagen in der Kultur*) kan ikke besvares med neurologiske Formuleringer af Libido; det kan kun besvares ved, at jeg betragter mig selv og min Næste ud fra Delenes integrerende Forhold til Hel-heden. Og hvis vi, for Nemheds Skyld, bliver enige om at bruge Ud-

trykket »Libido« som Benævnelse for de integrerende Tendenser paa alle Planer, maa vi huske paa, at denne »Libido« antager forskellige specielle Former i Tyngdekraften, paa det molekylære Plan, i en Krystals Vækst, i en Gastrulas Vækst, i Organdenes Syngami, i Fornyelsen af organiske Helheder og i Fuldstændiggørelsen af den sociale Helhed.

d) Overførelsen af de kvantitative Maalingsprincipper fra det fysiske til det etiske Plan har sandsynligvis fremkaldt de ulykkeligste Resultater. De underforstaaede Paradoxer i denne Slags »Kommisær-Etik« er mindre iøjnefaldende for os end Paradoxerne i Fascismens biologiske Etik, fordi vi i den Grad er vant til at tænke kvantitativt, at Anvendelsen af matematiske Kriterier paa den etiske Metode er lige saa naturlig for os som den sunde Fornuft. Vi accepterer saaledes som ganske logisk, at et vist Antal Mennesker kan ofres for et større Antal Menneskers Interesse. *Ergo*, som Chamberlain sagde under sit Besøg i München, der er ingen Rimelighed i at vente, at en stor Nation skal løbe nogen Risiko for en mindre Nations Skyld. Men samtidig venter vi, at de fem Mænd i en Frontambulance skal risikere deres Liv for at redde een saaret Mand. Vi godtager Sovjet-Apologetens Argument, at det er bedre at holde Tusind uskyldige i Fængsel end at lade een Spion gaa løs, hvis Virksomhed kunde bringe Titusinders Liv i Fare. Og vi ser ikke Svagheden i Argumentet — nemlig, at vi ikke har fysiske Instrumenter til at maale den nøjagtige Mængde Skade, der forvoldes ved Indespærringen af de Tusind uskyldige og til at sammenligne den Mængde Skade, man kunde vente fra den mulige Spion. Vi har fejlagtig accepteret et System af empiriske Tommel-fingerregler, der kun er anvendelige, hvor Betingelserne er ret indlysende, for en videnskabelig Metode for Etik. Vore kvantitative Kriterier svigter os hver Gang netop paa det Sted, hvor for og imod staar lige og en etisk Vejledning er mest paakrævet. Under en Revolution maa Forræddere og Taaber skydes: men paa nøjagtig hvilket Punkt bliver en Mand, der er uenig med mig i taktiske Spørgsmaal, Forrædder eller Taabe? Hvornaar bliver Lægens Kniv identisk med Slagterens Økse? Paa hvilket Punkt ændres Prole-

tariatets Diktatur til Bureaukratiets Diktatur? »Dialektiken« siger os, at Kvantiteten forvandles til Kvalitet; vi har desværre ikke faaet at vide paa hvilket Sted. Et etisk System bygget paa kvantitative Kriterier, er et Skraaplan, hvor man ikke kan standse, fordi alt er et Spørgsmaal om Grader og ikke om (kvalitative) Værdier.

En beslægtet Vildfarelse i Kommisær-Etikken ligger i Grundsætningen om, at Hensigten helliger Midlet. Atter som Tommel-fingerregel er Grundsætningen gyldig i indlysende Situationer; men som filosofisk System forudsætter den, at sociale Udviklinger kan forudsiges lige saa nøjagtigt, som kun visse isolerede mekaniske Processer kan det. At udnævne et saa groft vildledende System til den højeste Lov maa føre til moralsk Katastrofe. Allerede for tre Hundrede Aar siden vidste Galilei, at Reglerne for Beregning ikke kan anvendes for Symbolerne 0 og ∞ . Kommisær-Etikken mangler endnu at lære, at Individet i den sociale Ligning repræsenterer baade Nul og det Uendelige.

e) »Yogi-Etikken« er Forsøget paa at overføre de Værdier, der er erhvervet ved passiv Kontemplation, til praktisk Handling. Det er ikke en umulig Opgave, men uhyre vanskelig. Den kontemplative retter sin Opmærksomhed mod Trappens lodrette Aspekt og er tilbøjelig til at overse de indviklede faktiske Forhold paa de vandrette Planer. Det fører til en naiv, amatøragtig og ofte forvredet Tilnærmelse til de sociale Problemer. En saadan Dilettantisme er fuld af Farer: de mest iøjnefaldende blandt dem er Qvietismens, Escapismens, og Faren for at synde ved Undladelse. »Derfor, mine Her-rer, har vi tilsidst draget den Konklusion, at det bedste, vi kan gøre, er slet ingen Ting at gøre, andet end at synke hen i en Tilstand af kontemplativ Træghed,« siger en anden af Dostojevski's Helte.

Nært forbundet med dette er den optimistiske Tiltro til andres kontemplative Evner og Opfordringen til at lytte til »Samvittighedsens Røst i os«. Men den »indre Stemme« hos Folk, der ikke har nogen Erfaring i Kontemplationens Teknik, er simpelt hen Ekkoe af ubevidste Betingelser, skabt af Konventionen og Traditionen. Jeg saa et slaaende Eksempel herpaa hos en lille Pige paa syv Aar, vor Husholderskes Datter, der var vokset op i en Tid, hvor det var

en Forbrydelse og en Synd at lade Lyset straae ud af Vinduerne om Aftenen. Den Dag, Mørklægningen blev hævet i London, kom hun ind i min Stue, hvor Vinduet lyste som en klar Firkant i den mørke Gade. Det havde hun aldrig set før og var rædselsslagen. Jeg prøvede at berolige hende med passende Forklaringer, men Rædslen blev i hendes Øjne, og jeg var klar over, at ingen Fornuftsgrunde kunde overbevise hende. Næste Morgen fortalte hendes Moder meget rigtigt, at Barnet under bitre Taarer havde klaget til hende over, »at Onkel Arthur ikke mere tror paa Gud«.

Vor »indre Stemme« med Hensyn til vor sociale, seksuelle Opførsel etc., afviger ikke meget fra dette Barns, og at acceptere den som vor eneste Fører, før vi behersker Kontemplationens Teknik, betyder ganske simpelt, at vi stemmer paa Tory'erne ved næste Valg. Kontemplationen bør hjælpe med at frigøre os fra vore Vilkaars Lænker; den er det modsatte af Dogmatisme, videnskabelig eller religiøs. C. S. Lewis lader i *Fra Helvedes Blækhud* Djævelen skrive til sin Nevø, der har til Opgave at friste en nyomvendt Kristen: »Forsøg frem for alt ikke at benytte Videnskaben (jeg mener de sande Videnskaber) som Forsvar mod Kristendommen. De vil direkte opmuntre ham til at tænke over Realiteter, han hverken kan se eller røre. Man har set sørgelige Tilfælde blandt de moderne Fysikere.« At forudsætte paa denne Maade, at det eneste Alternativ til Mekanismen er Statskirken, og at den eneste Tilnærmelse til det, vi ikke kan se eller røre, gaar gennem de kristne Dogmer, er virkelig afvæbnende naivt af et Medlem af Magdalen College i 1944. Der er noget frastødende i den Maade, Skolastikeren fryder sig over Videnskabens Vanskeligheder — som en liderlig Oldings Bejlen til en ung Pige, der er blevet svigtet af sin unge Elsker.

Og endelig er der Faren, modsat Qvietismen, for fanatisk Begejstring. I sit Forsøg paa at fremtvinge Forandring indefra ved en radikal Forandring udefra, sidder den stridende Kirke fast i Paradoxet om Maalet og Midlerne. Huxley's *Grey Eminence* er en mesterlig Skildring af Mystikeren, der handler som en inverteret Kommissær.

II.

Det er altsaa Yogi-Etikkens Faldgruber. Men naar alt er sagt, staar Kontemplationen alligevel tilbage som den eneste Rettesnor i etiske Dilemmaer, hvor Tømmefingerreglens Kriterium paa social Nytte kommer til kort. Men Kontemplationsmetoden maa læres nøjagtig som den videnskabelige Iagttagelses Metoder maa det; og for det moderne Menneske er det uden Sammenligning en meget vanskeligere Opgave. Viljen til ikke at ville er gaaet tabt paa den lange, besværlige Færd. Og de, der genfinder den, bliver saa opslugt af deres nye Verden, at de mister Forbindelsen med den gamle og deres Tag i Virkeligheden; den lodrette Betragtning af Trappen er lige saa ensidig som den vandrette. Og derfor bliver Pendulet ved med at svinge fra infrarødt til ultraviolet og tilbage igen.

Vor Tidsalders Betydning ligger i, at Videnskaben gennem sin egen Udvikling er blevet tvunget til at erkende sin Begrænsning, og paa den Maade gøre Plads igen for andre Erkendelsesmaader, hvis Plads den havde tilrevet sig i næsten tre Aarhundreder. Den kvantitative Metode nærmer sig Fuldendelsen og med den Mættelsen; dens aggressive Holdning er begyndt at forandre sig til Fuldendelsens Beskedenhed. Det flade, todimensionerede Plan i det 19. Aarhundredes Mekanisme er ved at vinde Dybde og Højde ved Opretelsen af det nye Hierarki af Planer, og man erkender atter Gyligheden af den »vertikale« Tilnærmelse. Det skaber en historisk gunstig Lejlighed til at opnaa Syntesen. Det grundlæggende Paradoks i Menneskets Vilkaar, Konflikten mellem Frihed og Determinisme, Etik og Logik, eller med hvilke Symboler vi end vil udtrykke det, kan kun løses, hvis vi, mens vi tænker og handler paa vor Tilværelses horisontale Plan, stadig er opmærksom paa den lodrette Dimension. At opnaa denne Viden uden at miste den anden, er maaske den nødvendigste og vanskeligste Opgave, vor Race nogen Sinde har staaet over for.

Men fromme Formaninger er ikke nok. For at genvinde vor Personligheds mistede Halvdel, Menneskets Helhed og Hellighed, maa Kontemplationens Kunst og Videnskab læres; og for at kunne lære den, maa vi undervises. Men denne Undervisning bør ikke overlades

til stammende Yogi-Journalister, ej heller til Monoman-Filosoffer, der uddeler et Minimum af Oplysninger om Aandedræts-Teknik indsvøbt i et Maksimum af dunkle Floskler. Jeg har endnu tilgode at møde den Sporvognskonduktør, der efter sin ni Timers Tjeneste kan faa noget ud af Heard's *Training for the Life of the Spirit* — skønt den er beregnet for »Folket» og kun koster otte Pence. Kontemplationen findes kun i Østen, og for at lære den, maa vi vende os mod Østen; men vi behøver kvalificerede Fortolkere, og frem for alt en Omtolkning i den vestlige Tankes Termer og Symboler. Rene Oversættelser er unyttige, undtagen for dem, der er i Stand til at ofre hele deres Liv til Opgaven, og for Snobber. Vedanta er dræbende kedelig, og Tao siger mig intet. »Udøveren af Hathayoga,« oplyser Swatmaram Sami mig om, »skal leve alene i en lille Eremitbolig eller et Kloster, der ligger paa et Sted uden Stene, Vand og Ild; i Udstrækning som en Bues Længde og i et frugtbart Land, styret af en dydig Konge, hvor han ikke vil blive forstyrret.« Tænk paa Sporvognskonduktøren.

Hvis vi alvorligt tænker paa at genvinde vore mistede Halvdele, maa vi finde nye Undervisnings- og Belæringsmetoder; hvis det er vort Alvor, skal vi ikke være ængstelige for at stræbe efter at naa saa vidt, at man i Skolerne lærer Kontemplation Side om Side med Naturvidenskab og Gymnastik — og i Stedet for religiøs Dogmatik. Ikke for at frembringe Monomaner — men for at genoprette Menneskets Integritet.

Og vi har al mulig Grund til at mene det alvorligt. Forklaringens Krise har fundet sit voldsomste Udtryk i den etiske Krise og dens politiske Projektion. Den stammer fra Paradokset om den individuelle Helhed, der maa fungere som en social Del; og videre om sociale Helheder — Klasser og Nationer — der maa fuldstændiggøres til en højere Ordens Helhed. Denne Fuldstændiggørelse kan aldrig opnaas ved Well's Formaninger, der kun henvender sig til de intellektuelle. Den maa opstaa ved Hjælp af en »vertikal« Tilnærmelse, der bibringer de tørre Begreber om Del-hed, Kærlighed og Al-Enhed den oplevede Virkeligheds fængende Gnist. Hverken Helgenen eller den Revolutionære kan frelse os; kun Syntesen af

dem begge. Om vi er i Stand til at fremkalde den, ved jeg ikke. Men hvis Svaret er benægtende, synes der ikke at være noget rimeligt Haab om at forhindre Ødelæggelsen af den europæiske Civilisation, enten ved den totale Krigs Efterfølger, den absolutte Krig, eller ved byzantinsk Erobring — i de kommende Tiaar.

Det kræver ikke nogen større intellektuel Skarpsindighed at se dette, og kun vor Fantasis Træghed afholder os fra at tro det — ligesom vi i Fredstid aldrig tror paa, at der kan blive Krig, og i Krigstid, at der nogen Sinde vil blive Fred igen. For bag Fornuftens Kassandra-Stemme findes der en anden sød og smilende Stemme i os, der hvisker den smukke Løgn i vort Øre, at vi aldrig skal dø, og at Morgendagen vil blive som Dagen i Gaar.

Det er paa Tide, vi lærer at nære Mistro til den Stemme.

Oktober 1944.